

Reforma a rozvoj výuky Biofyziky pro potřeby 21. století

Číslo výzvy: **IPo - Oblast 2.2 (výzva 15)**

Reg. č. projektu: **CZ.1.07/2.2.00/15.0215**

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Biologická elektronová mikroskopie

Jana Nebesářová
Laboratoř elektronové mikroskopie
PřF UK Praha, BC AV ČR České Budějovice
E-mail: nebe@paru.cas.cz
<http://www.paru.cas.cz/lem/book/index.html>

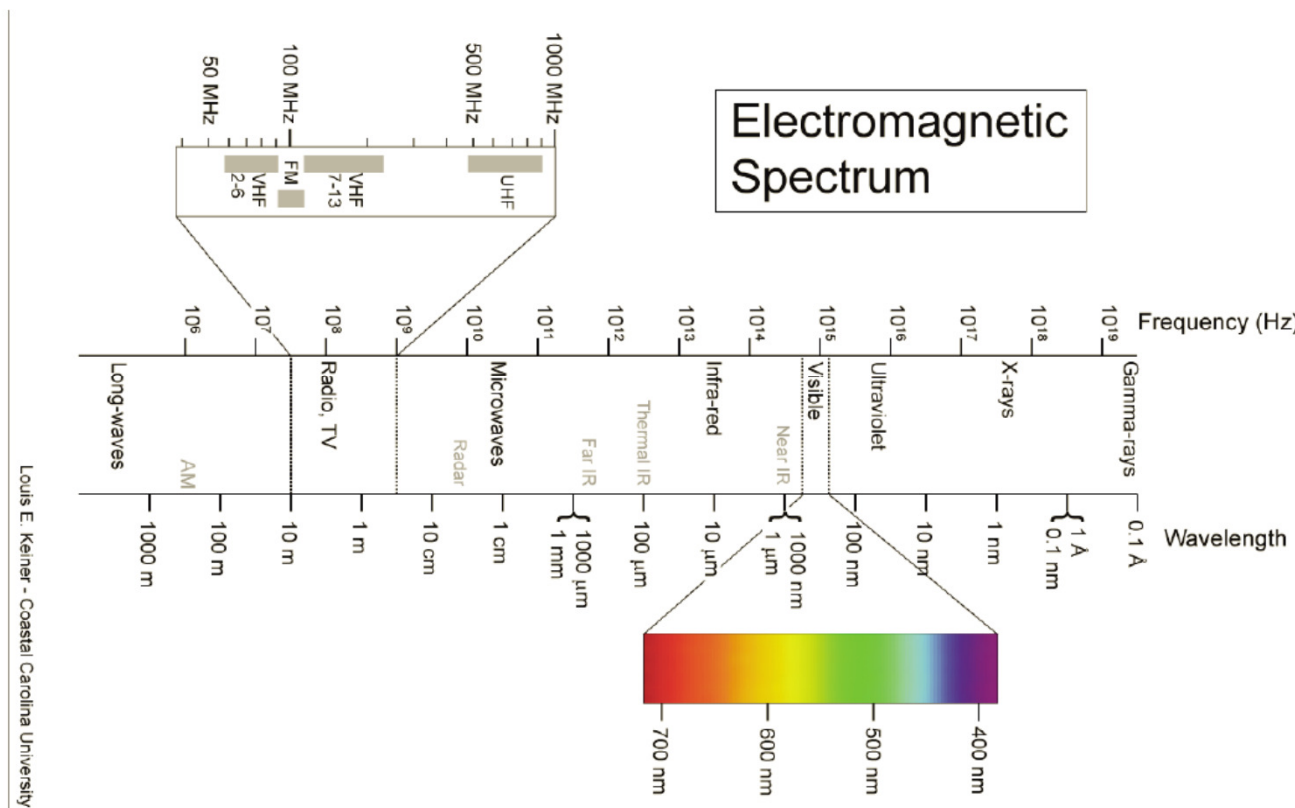

Co je to elektronová mikroskopie?

- Metoda, kdy se ke zkoumání vzorku používá svazku urychlených elektronů
- Získané informace – morfologie (TEM), topologie (SEM), kvalitativní a kvantitativní analýzy (rtg.mikroanalýza), krystalografické vl. (elektronová difrakce)
- Základní rozdělení – transmisní a skenovací elektronové mikroskopy

Rozlišovací schopnost mikroskopu

The electromagnetic spectrum

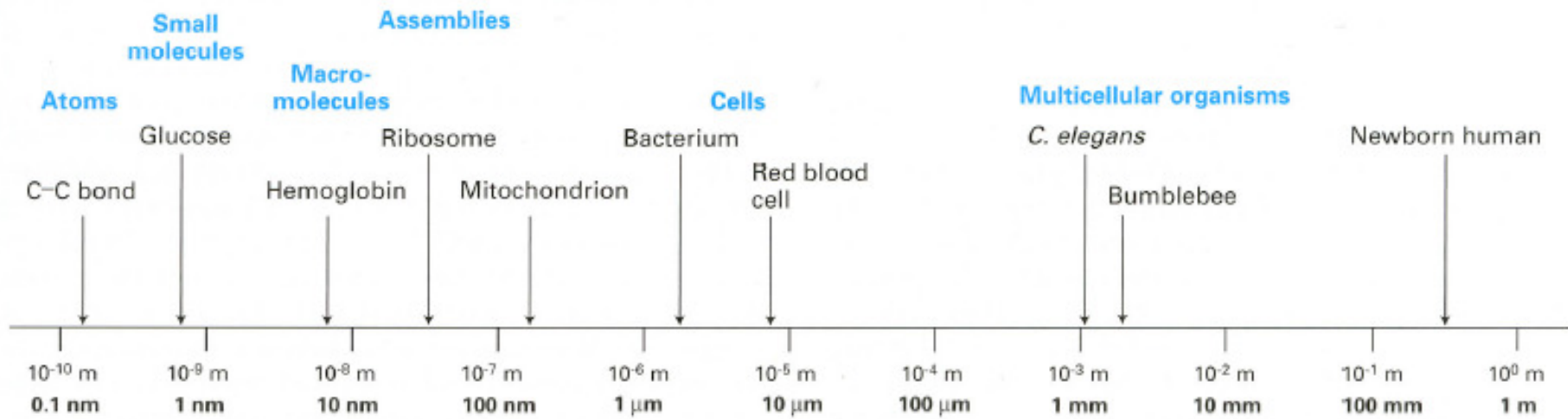
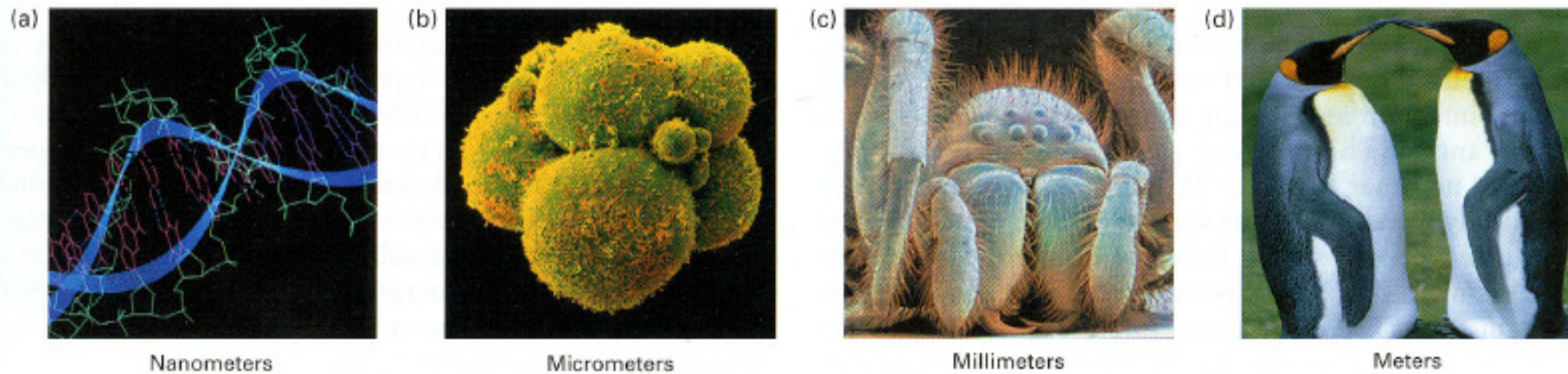
Rozlišení optického mikroskopu:

bílé světlo – 280 nm

UV světlo – 160 nm

Rozlišení TEM:

100 kV – 0,5 nm

Molecular Cell Biology, Harvey Lodish, 2007

Rozlišovací schopnost

- Nejmenší vzdálenost dvou bodů (bodová) nebo čar (čarová), které je možné v obraze vhodného objektu danou optickou soustavou rozeznat jako oddělené
- Subjektivní – optické vlastnosti oka
- Objektivní - matematicky

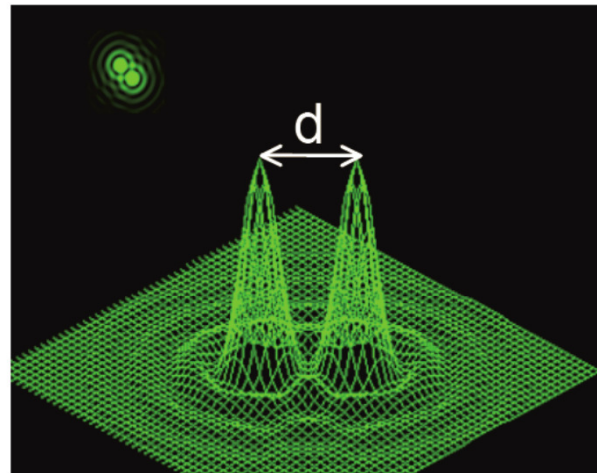
Rozlišení a zvětšení

- Lidské oko – mm
- Optický mikroskop – μm
- Elektronový mikroskop -nm

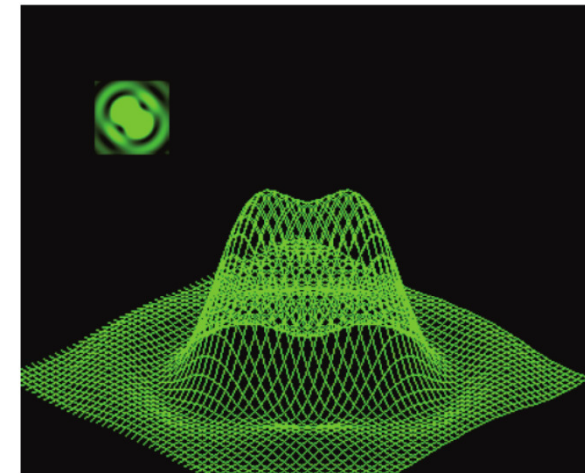
Zvětšení = poměr mezi velikostí
virtuálního zobrazení objektu a
skutečnou velikostí objektu

Rozlišovací schopnost mikroskopu

- Odpovídá zhruba polovině vlnové délky záření použitého k zobrazení objektu
- Abbého vztah: $d = \lambda / (2n \sin \theta)$

1 MV
 $\lambda \approx 1.2 \text{ pm}$

100 kV
 $\lambda \approx 3.8 \text{ pm}$

Proč elektrony

- Jednoduše získatelné
- Lehké
- Duální charakter:
$$\left. \begin{array}{l} eU = \frac{1}{2} mv^2 \\ \lambda = h/mv \end{array} \right\} \lambda = \frac{h}{(2meU)^{\frac{1}{2}}}$$
- Náboj – možnost ovlivňovat je elektrostatickým nebo elektromagnetickým polem
- Nevýhoda – volně pohybovat se mohou ve vakuu lepším než 10^{-4} torru

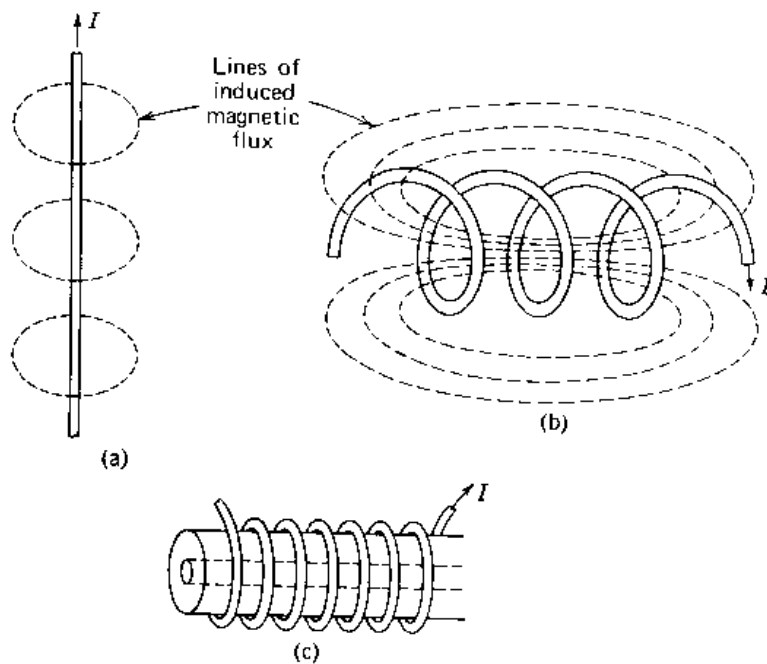

Rychlost elektronů

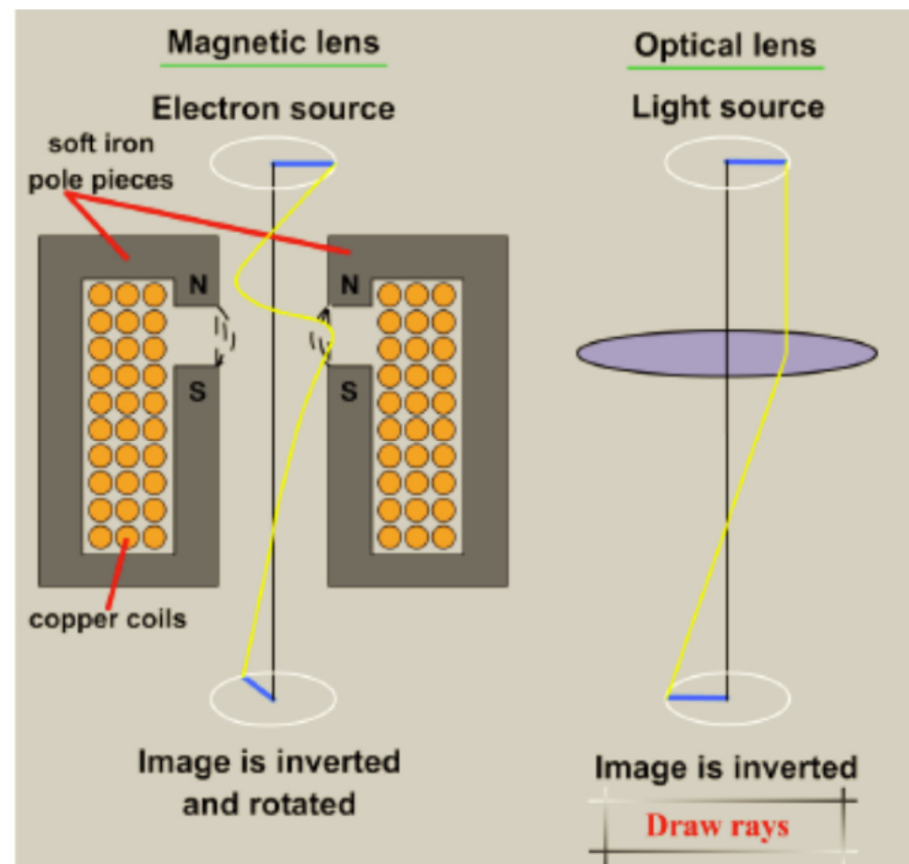

E [keV]	λ [Å]	v [km/sec]
20	0.086	76 000
40	0.060	107 000
60	0.059	131 000
80	0.042	152 000
100	0.037	170 000
300	0.019	233 000
1000	0.009	282 000

Elektromagnetické čočky

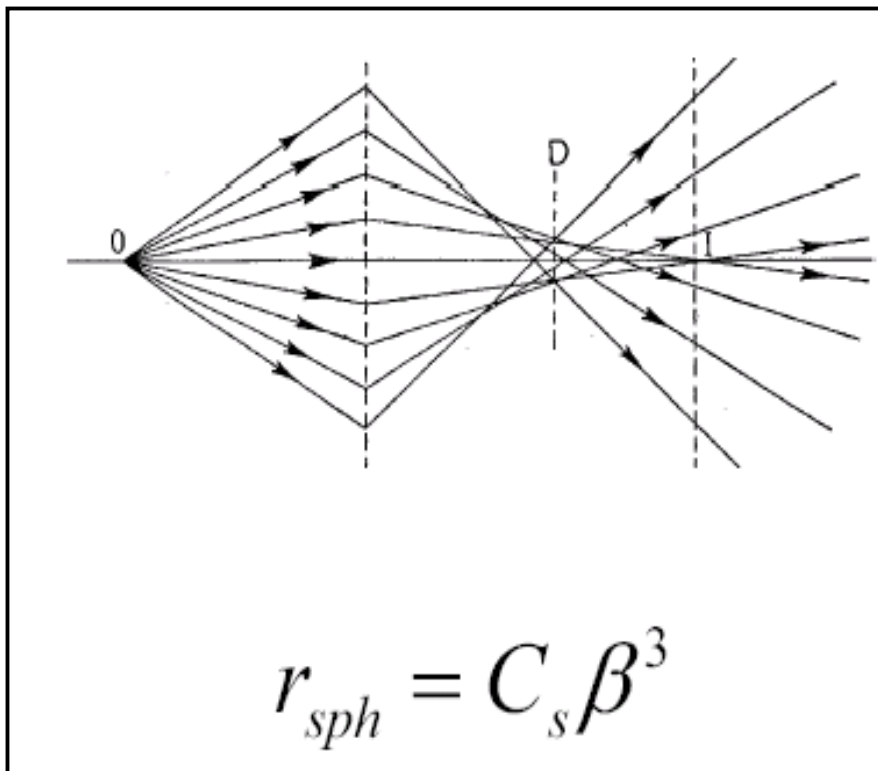
solenoid

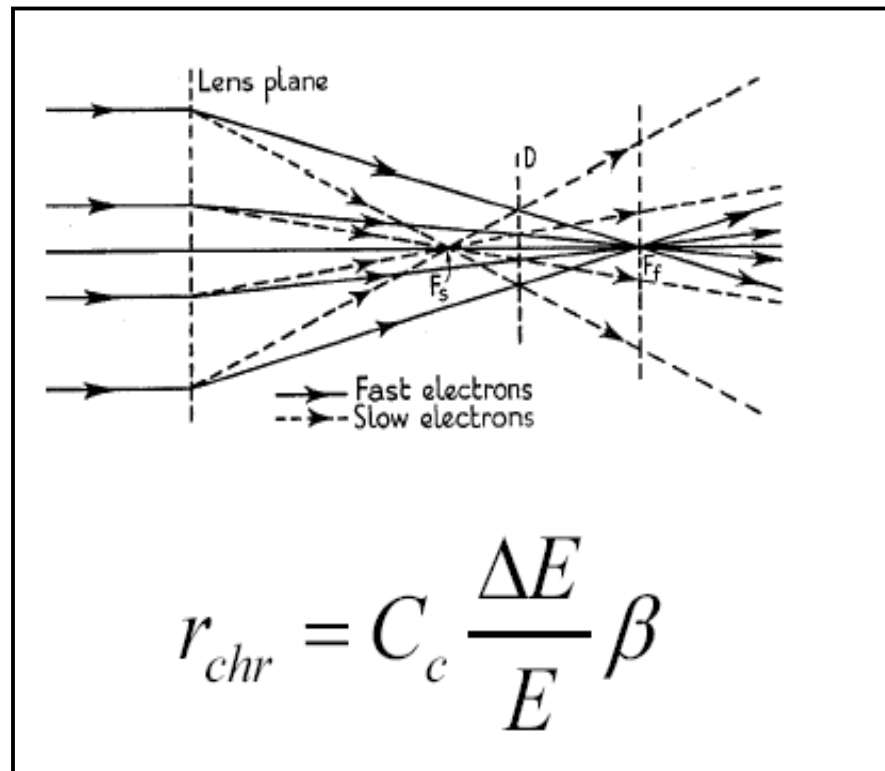
Elektromagnetická
čočka

Vady čoček

Sférická vada

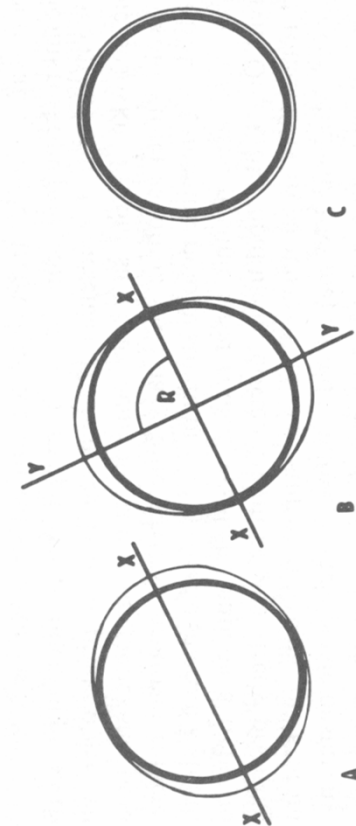
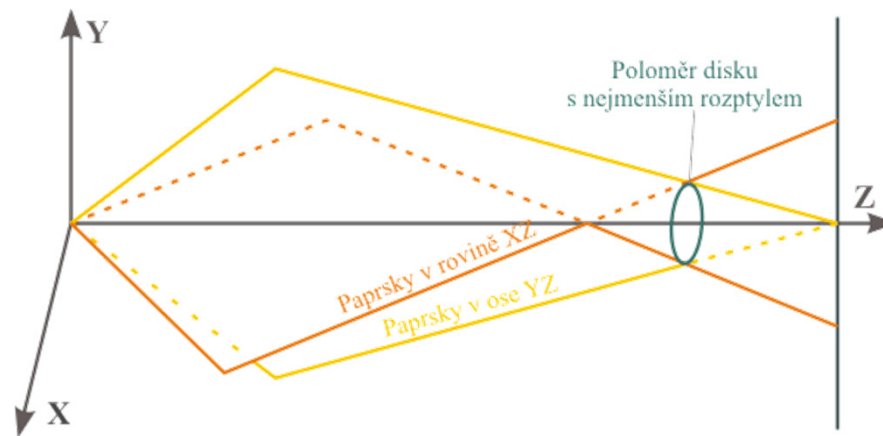

Chromatická vada

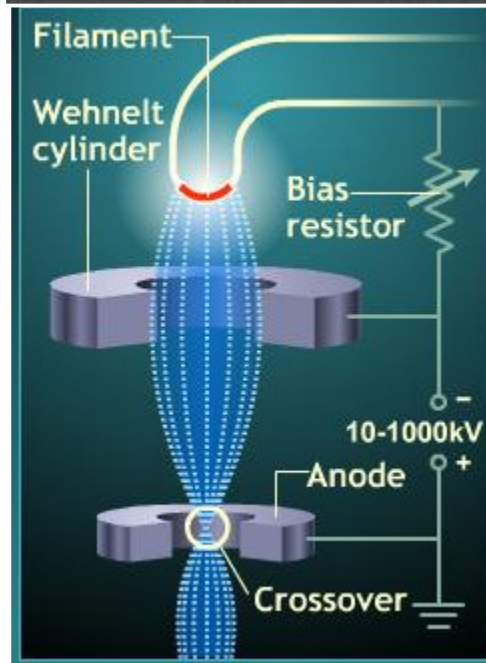
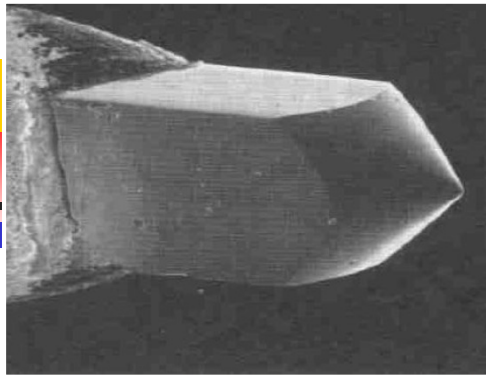

Vady čoček

- Osový astigmatismus – jediná korigovatelná vada – stigmátor
- Nečistoty a nehomogenita materiálů pólových nástavců, clon – mění se v průběhu prohlížení

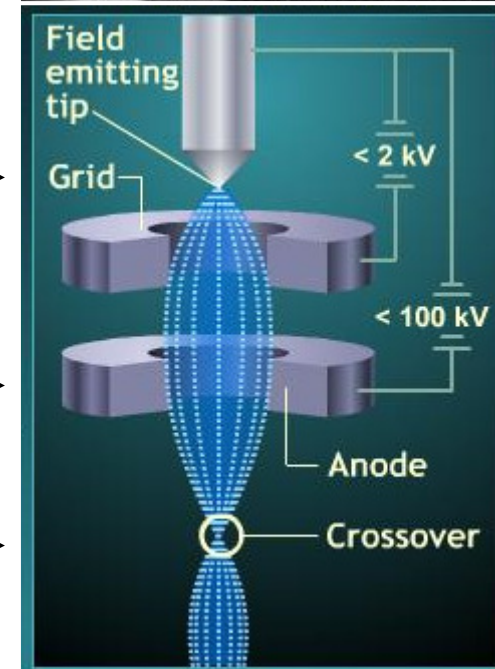
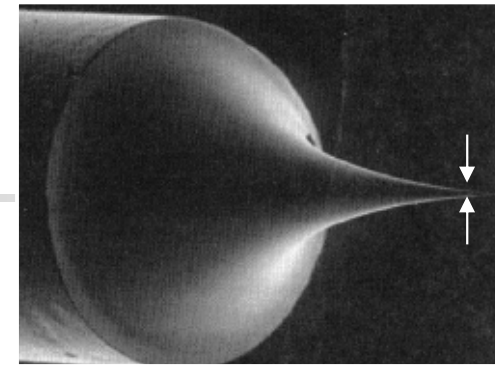
Thermionic

LaB₆ crystal or Tungsten

Gun

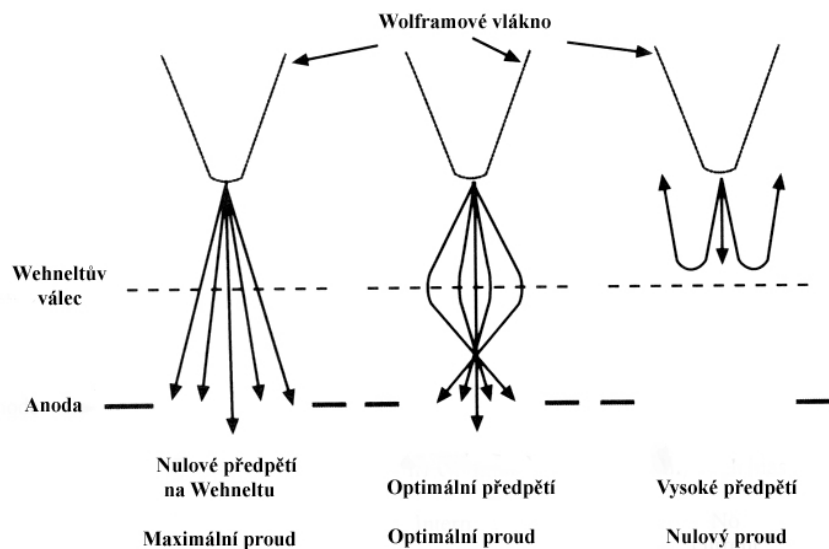
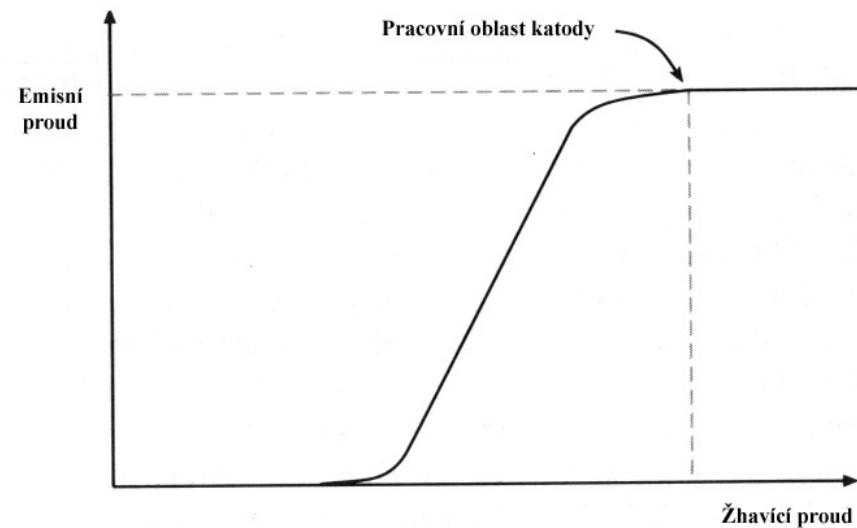
Field emission (FEG)

Tungsten tip coated with ZrO

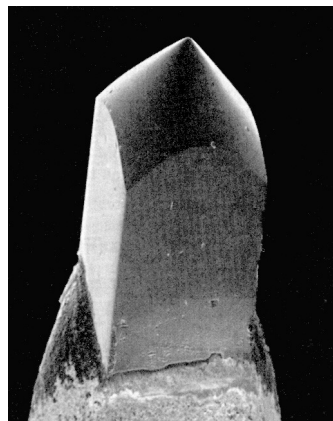
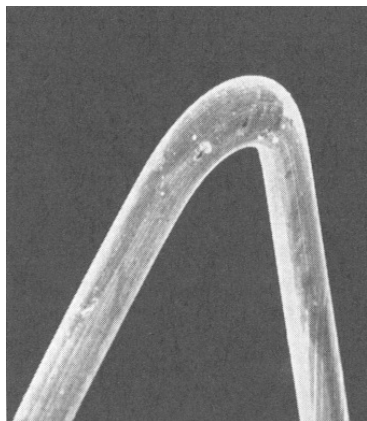
Termoemisní zdroj elektronů

Vliv nastavení žhavicího proudu
na emisní proud katody

Funkce Wehneltova válce

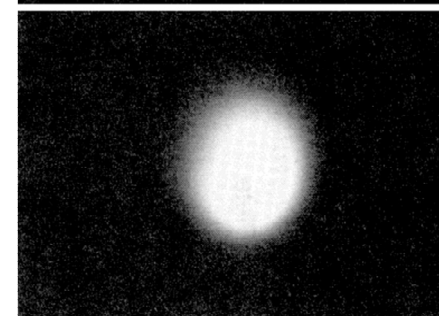
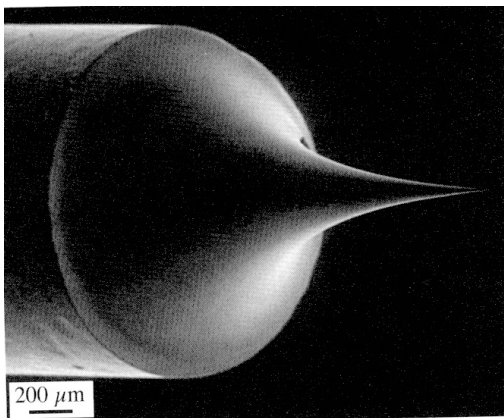
Zdroje elektronů

W katody, LaB₆, auto-emisní katoda

Obraz dutého paprsku

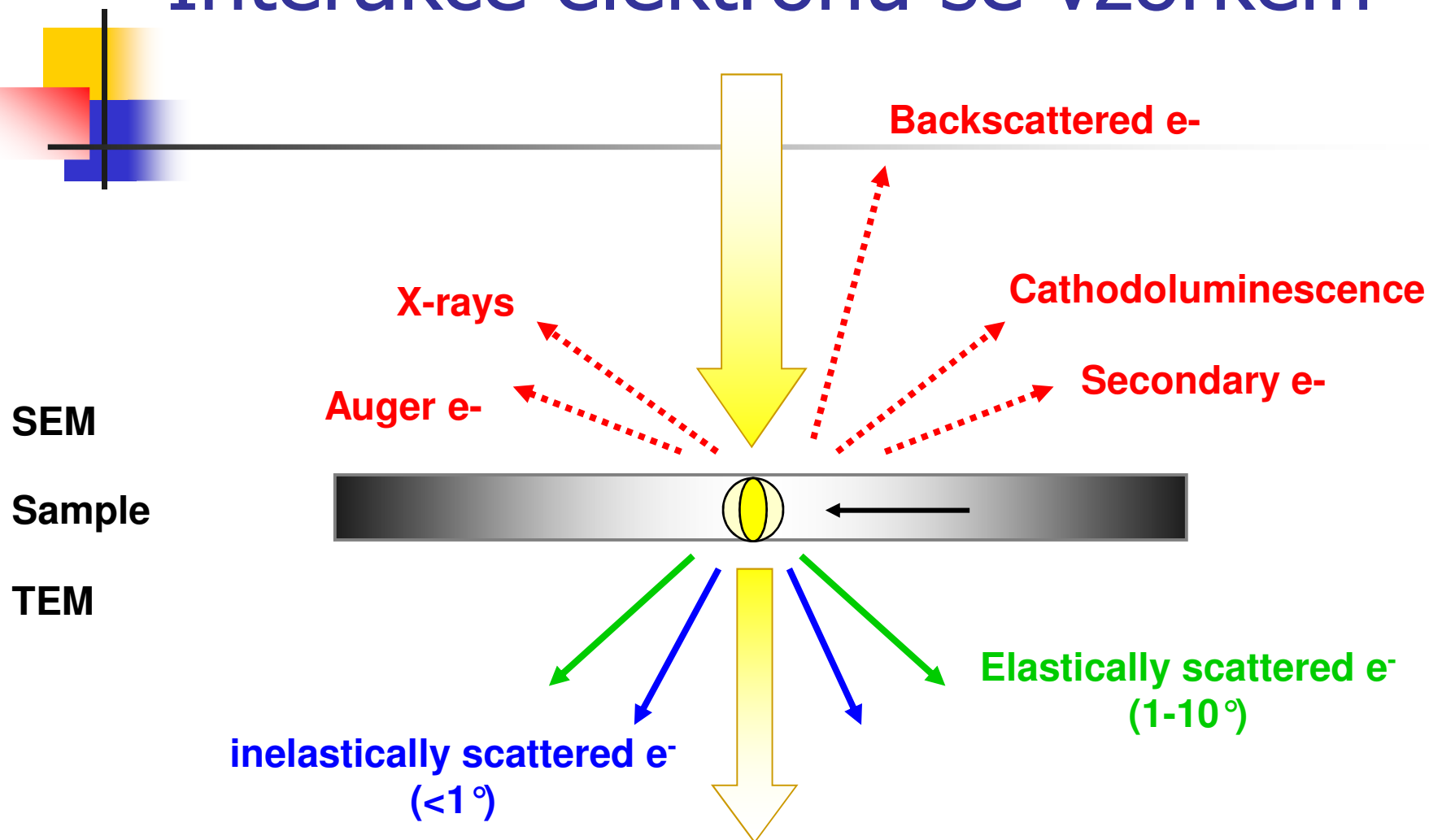

Zdroje elektronů

Parametry jednotlivých elektronových zdrojů

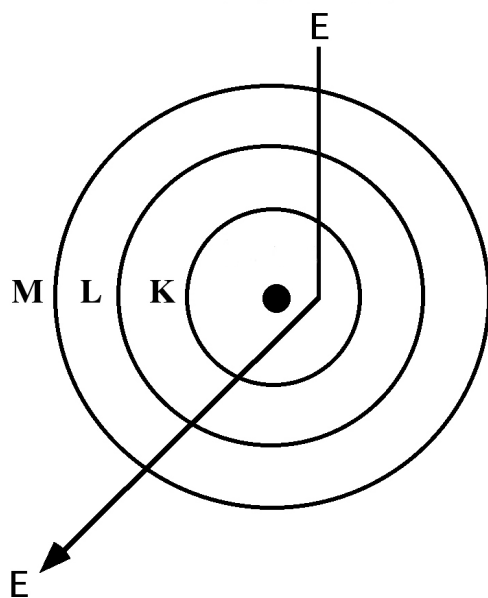
Vlastnosti	W katoda	LaB6	autoemisní tryska
průměr hrotu	200 μm	20 μm	0,1 μm
provozní teplota	2859 K	1850 K	okolí
proud svazku	5×10^{-12} A	8×10^{-11} A	10^{-8} A
průměr svazku	9 μm	5 μm	1-2 nm
požadované vakuum	10^{-5} mm Hg	10^{-7} mm Hg	10^{-10} mm Hg
životnost	35 h	250 h	neomezená

Interakce elektronů se vzorkem

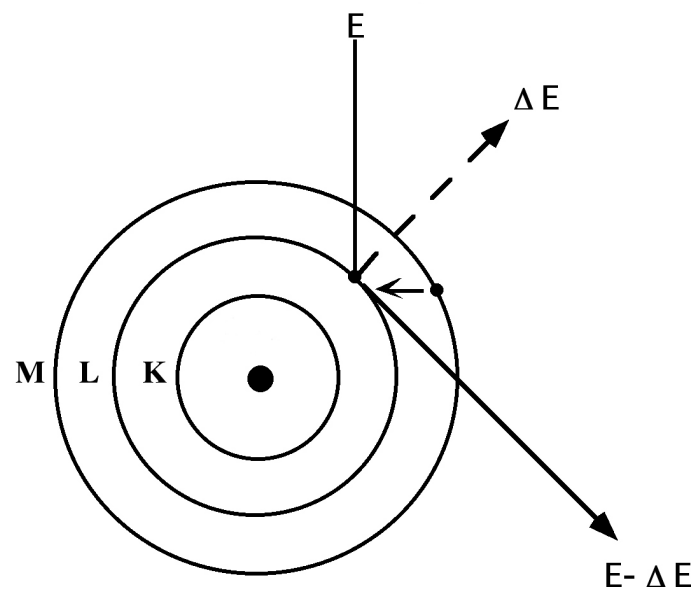
Rozptylový kontrast

Elastický rozptyl

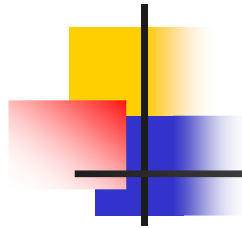

- Bez ztráty energie
- Velká změna směru

Neelastický rozptyl

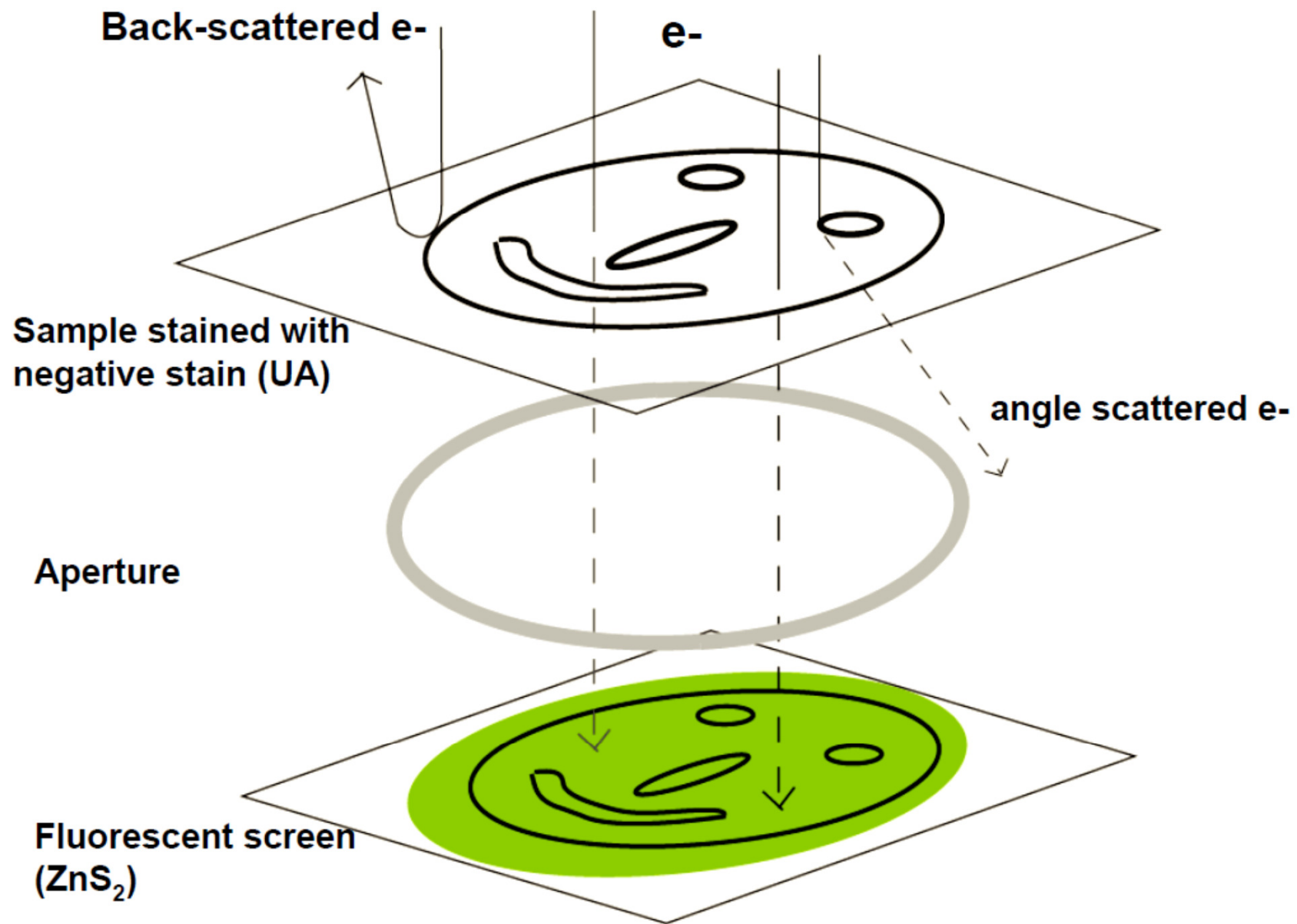

- Malá ztráta energie
- Malá změna směru

Tvorba obrazu

- Amplitudový kontrast – pružný a nepružný rozptyl
- Fázový kontrast – interference
- Biologické preparáty jsou tvořeny lehkými prvky – nízký kontrast
- Zvýšení kontrastu – změnou urychlovacího napětí, objektivovou clonou, tloušťkou preparátu, přidavkem těžkých kovů

Trocha historie nikoho nezabije....

- 1887: objev elektronu - J.J. Thompson
- 1924: De Broglieho zákon – vlnová délka elektronu $\lambda = h/mv$
- 1926: H.Busch – vliv elektrického a magnetického pole na elektron
- 1931: E.Ruska, M.Knoll a další staví první elektronový mikroskop
- 1939: první komerční přístroj (firma Siemens und Halske) 10 nm
- 1938: první prototyp SEMu - M. von Ardenne
- 1942: Zworykin k detekci SE fotonásobič
- 1965: Cambridge Instruments představují první SEM - 50 nm
- 1986: Nobelova cena za konstrukci TEM – E.Ruska

- Česká republika – Ústav přístrojové techniky (Drahoš, Delong), Tesla Brno

Historie

TEM

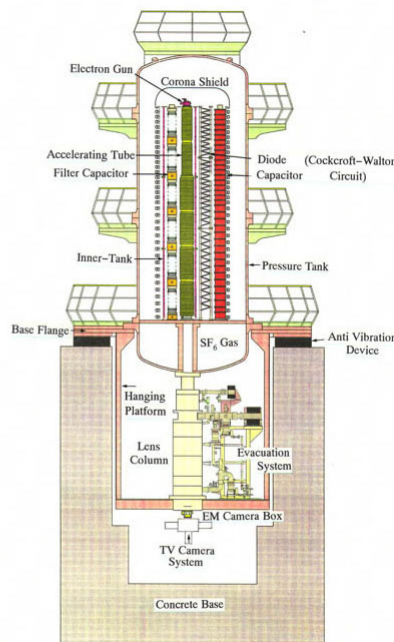
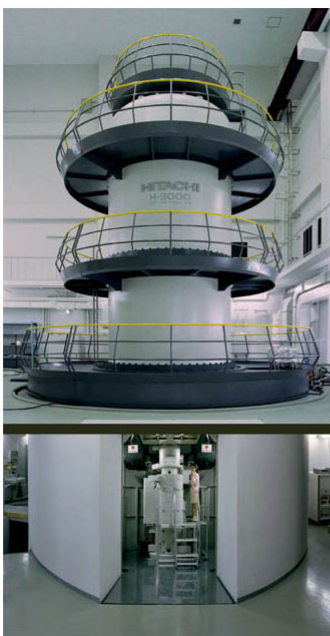

1931 by the German engineers [Ernst Ruska](#) and [Max Knoll](#)

Williams B D, Carter C B, Transmission Electron Microscopy

Současnost

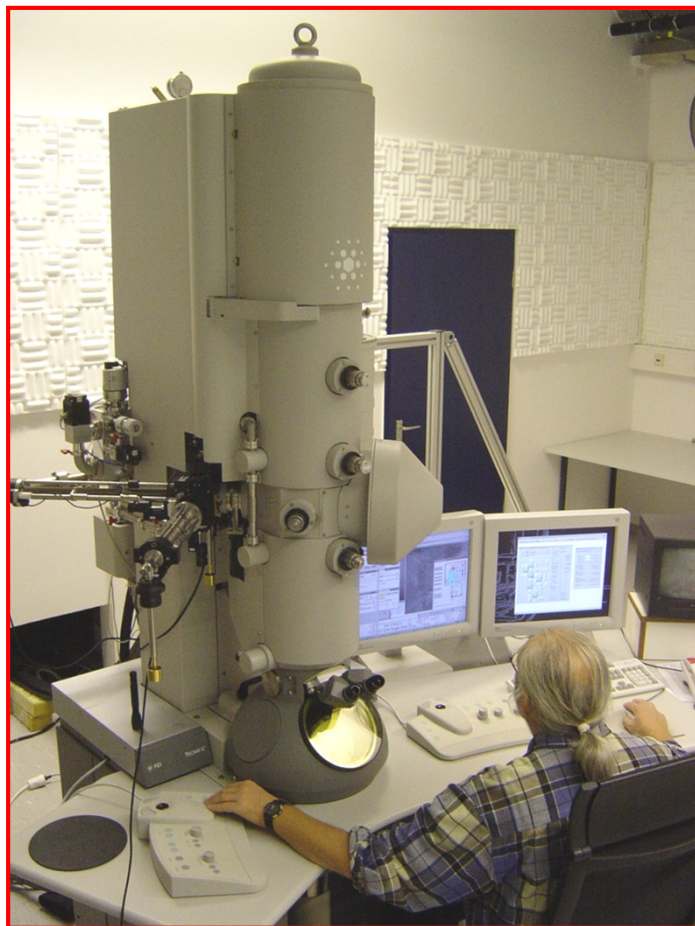

Největší elektronový mikroskop

Nejmenší elektronový mikroskop

Současnost

FEI Tecnai - Polara

TEM JEOL 1010

TEM – analogie světelného mikroskopu v procházejícím světle

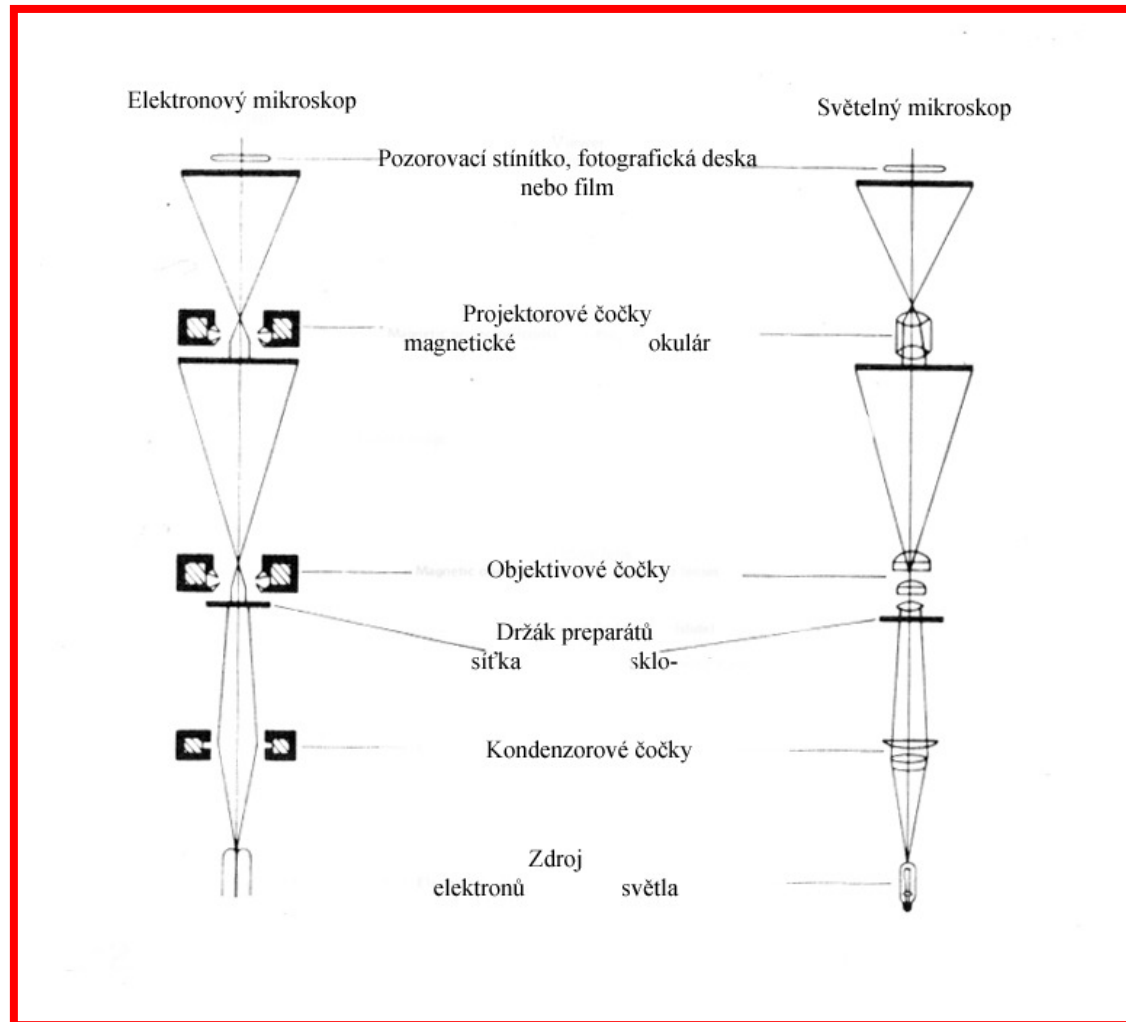
Části TEM:

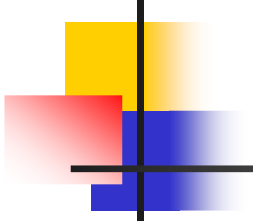
Elektron-optická (zdroj a úprava elektronového paprsku)

Elektronika (zdroje vysokého napětí, zdroje napětí pro elektromagnetické čočky, regulační obvody, PC)

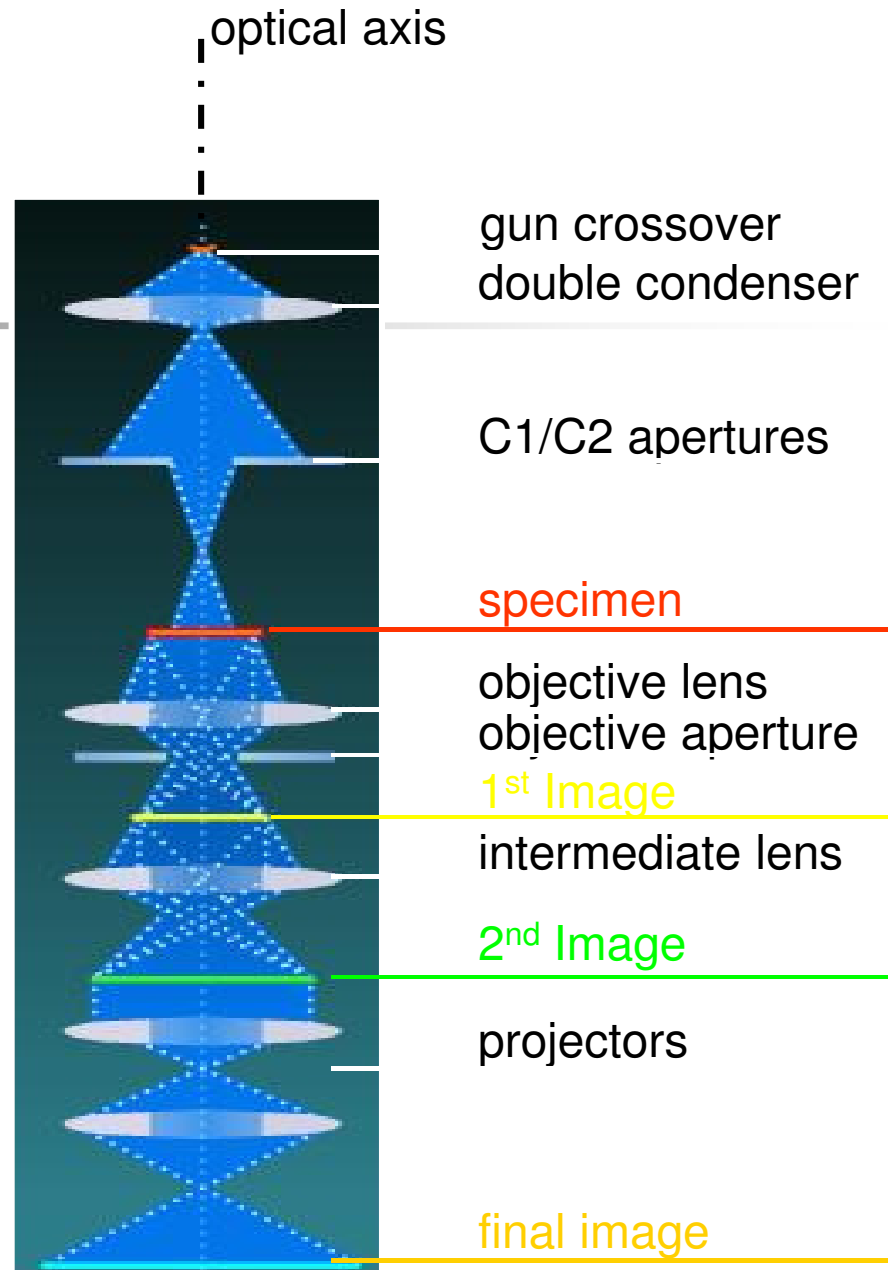
Vakuová (dvou či třístupňový systém s IGP nebo turbomolekulární pumpou)

Záznamová (fotografický nebo digitální záznam)

-
- **Gun**
 - **Condenser system**
 - **Objective system**
 - **Stage**

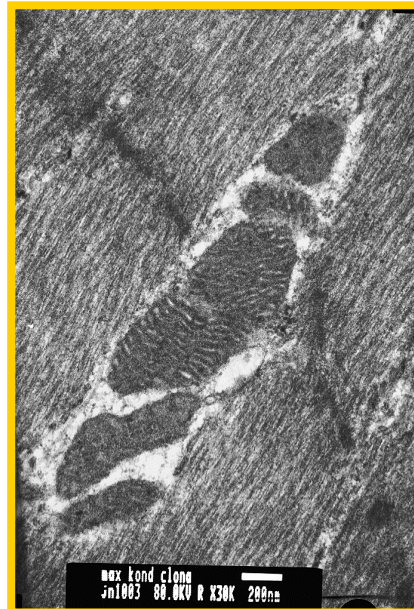
 - **Energy filter**
 - **CCD**

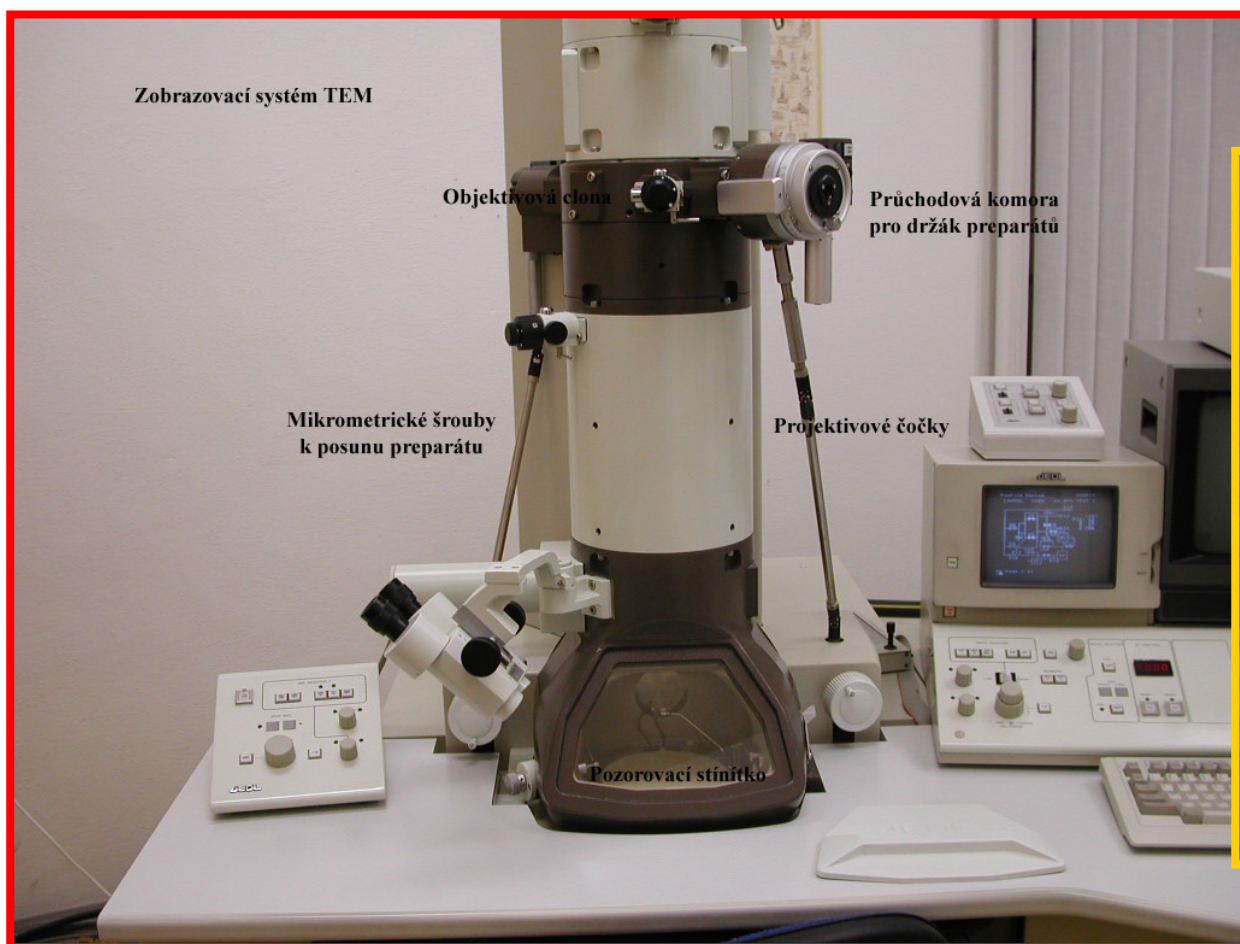
Osvětlovací soustava

Zdroj elektronů
Kondenzorové čočky
Kondenzorová clona

Kondenzorová soustava
přenáší obraz křižště
do roviny preparátu
První kondenzor –
ohnisková vzdálenost
(spot size)
Druhý kondenzor –
fokus
Ovládání – levou rukou

Zobrazovací soustava

Držák preparátů

Zobrazovací soustava

Držák preparátů

Objektiv – nejvýkonnější elektromagnetická čočka systému –
nejkratší ohnisková vzdálenost – ovládání ostřením na pravé straně
ovládacího panelu mikroskopu

Projektivy – celkové zvětšení je násobkem zvětšení všech čoček,
které se podílí na zvětšování, pomocný projektiv s proměnným zvětšením
-ovládání přepínačem zvětšení

Rozsah zvětšení – 300 - 800000 krát

Stigmátor – korekce astigmatismu zobrazovací soustavy

Stínítko – konverze neviditelného elektronového obrazu do oblasti viditelné
malé – ke kontrole ostrosti obrazu

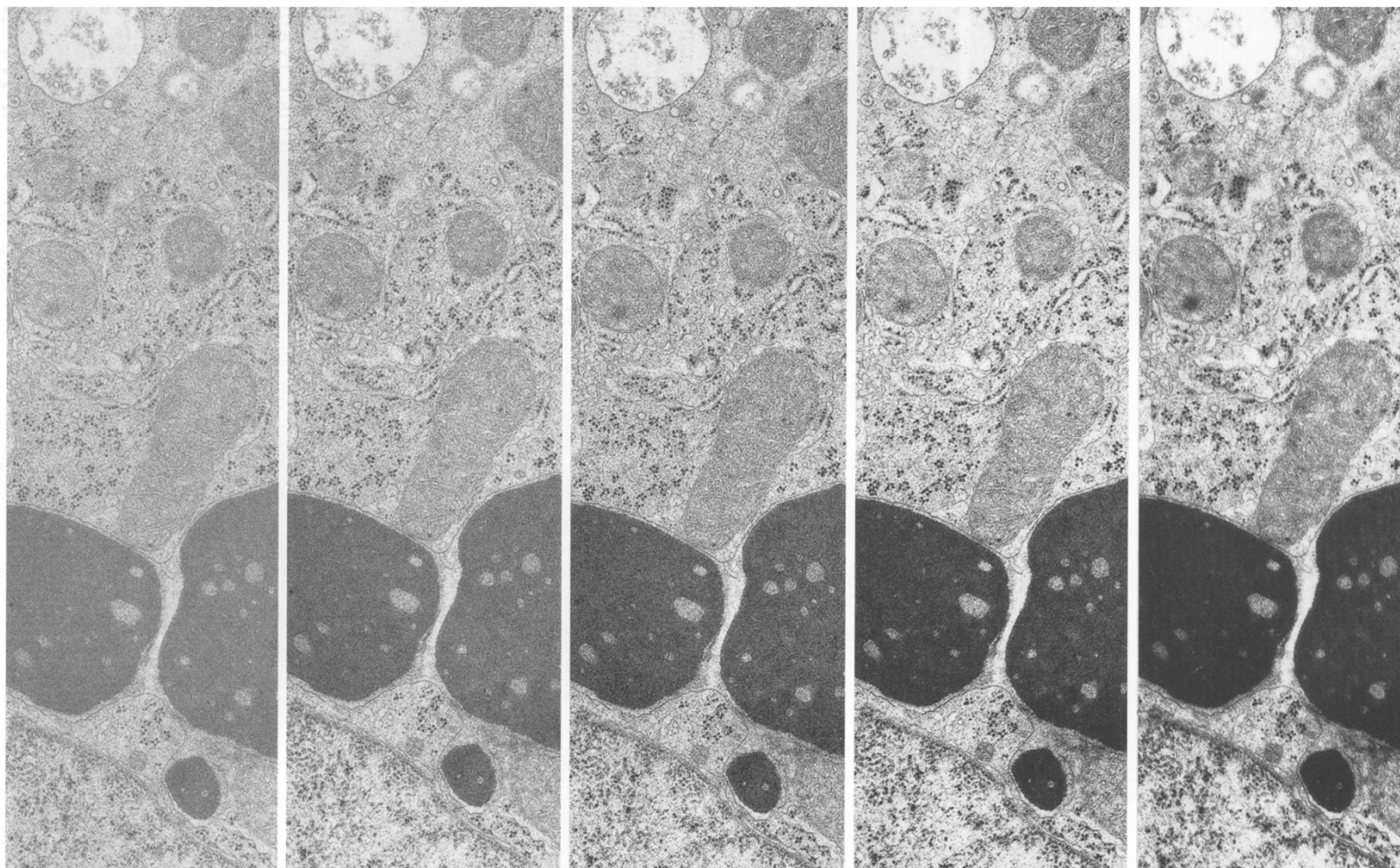
Hloubka ostrosti v obrazové rovině – $H = Z^2 R / A$ 100 m

Hloubka ostrosti v předmětové rovině - 4 μm

Antikontaminační zařízení

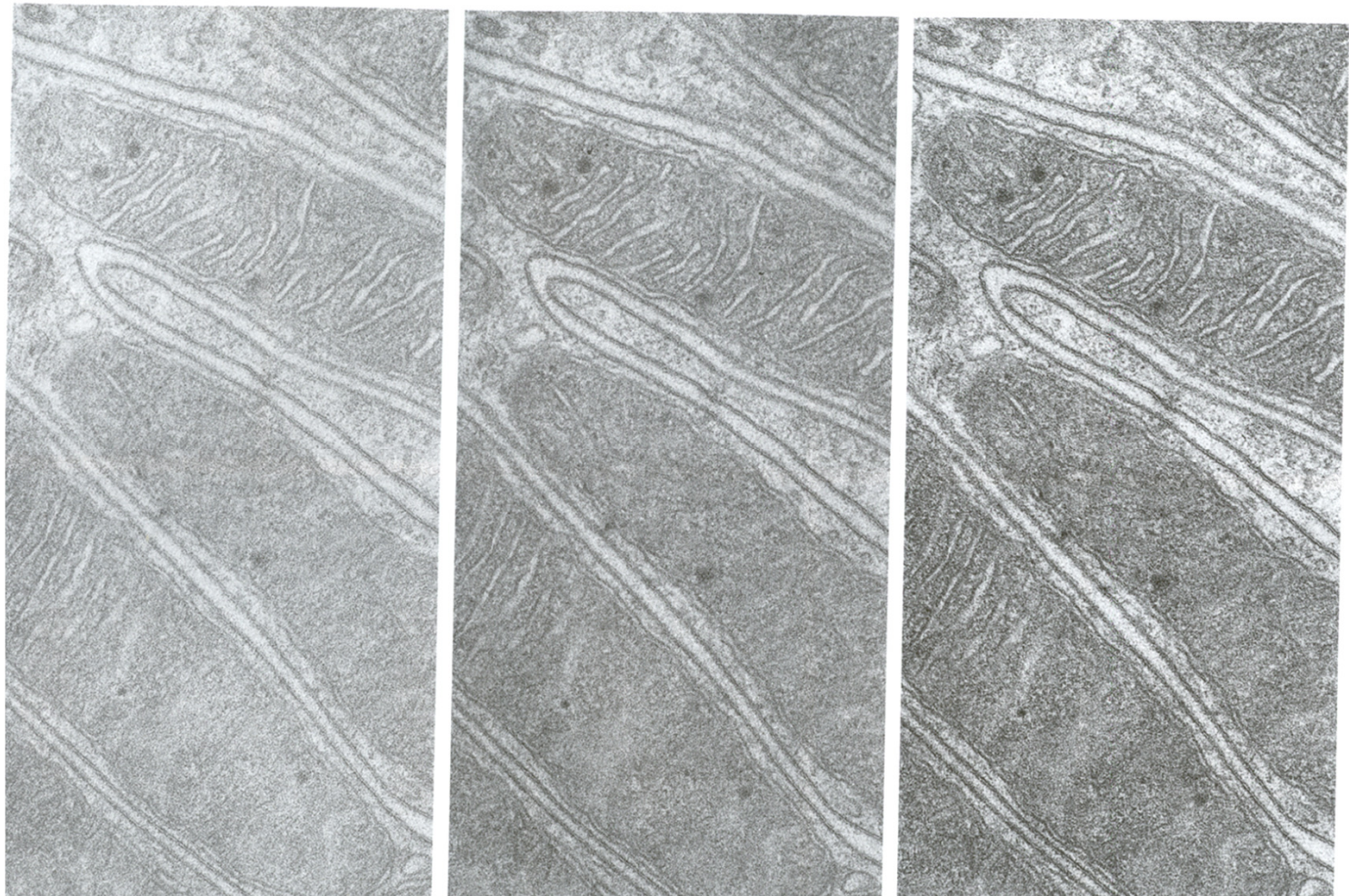
Wobbler – ostření při nízkých zvětšení do 50000 x

Urychlovací napětí

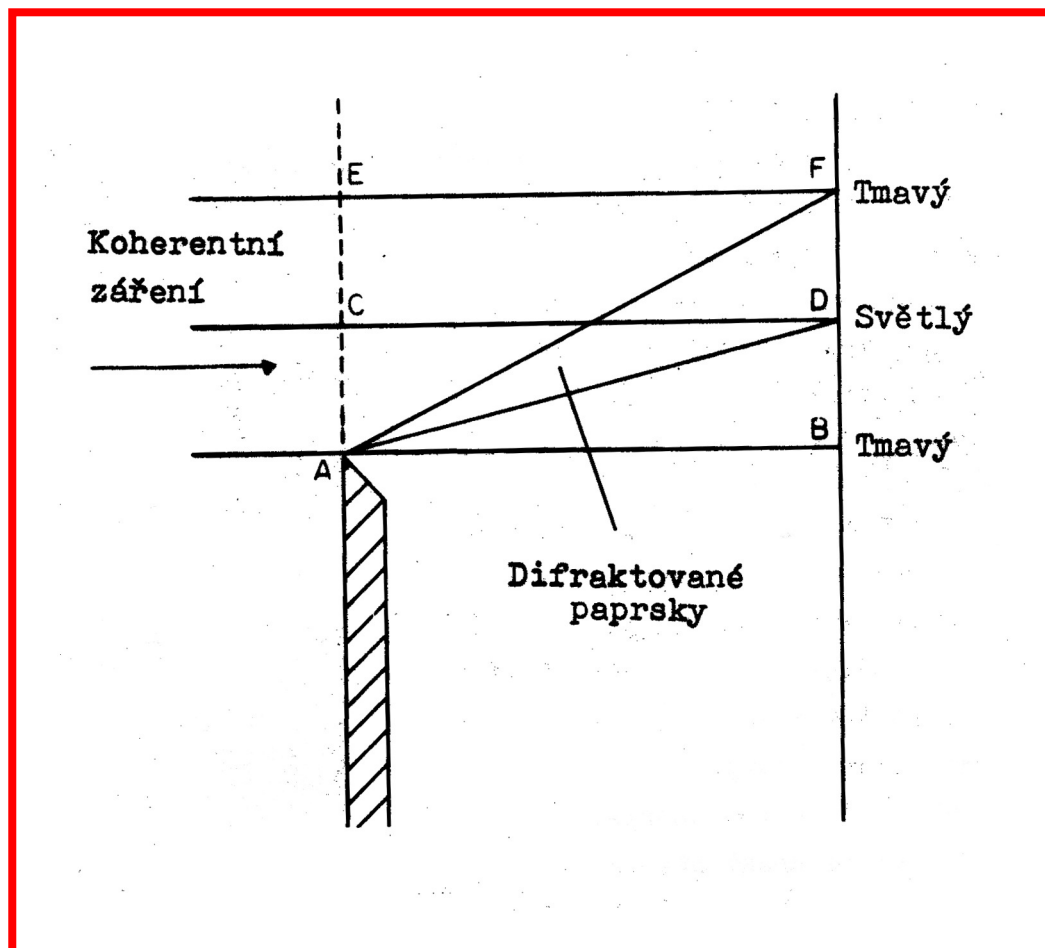

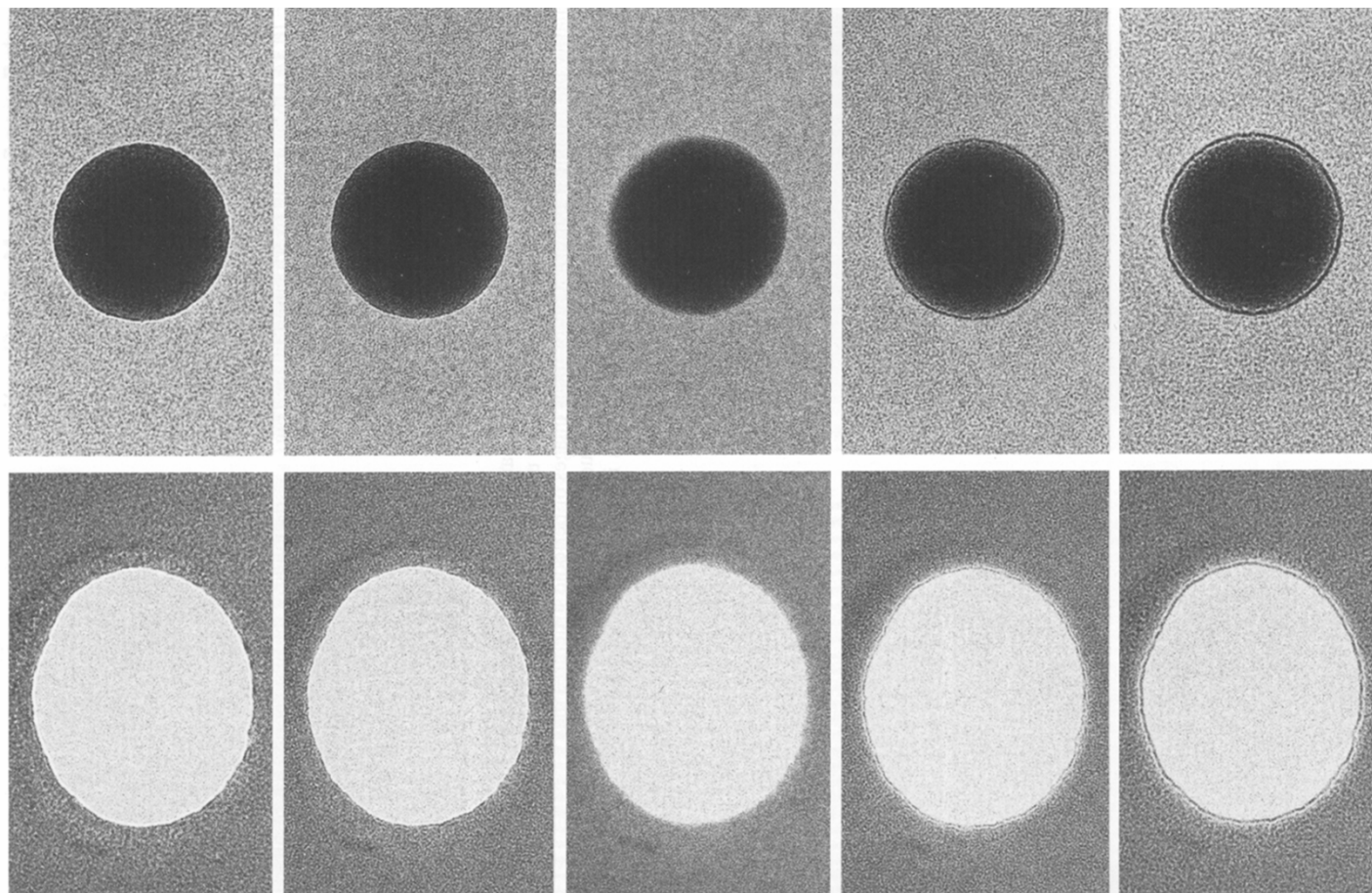
Objektivová clona

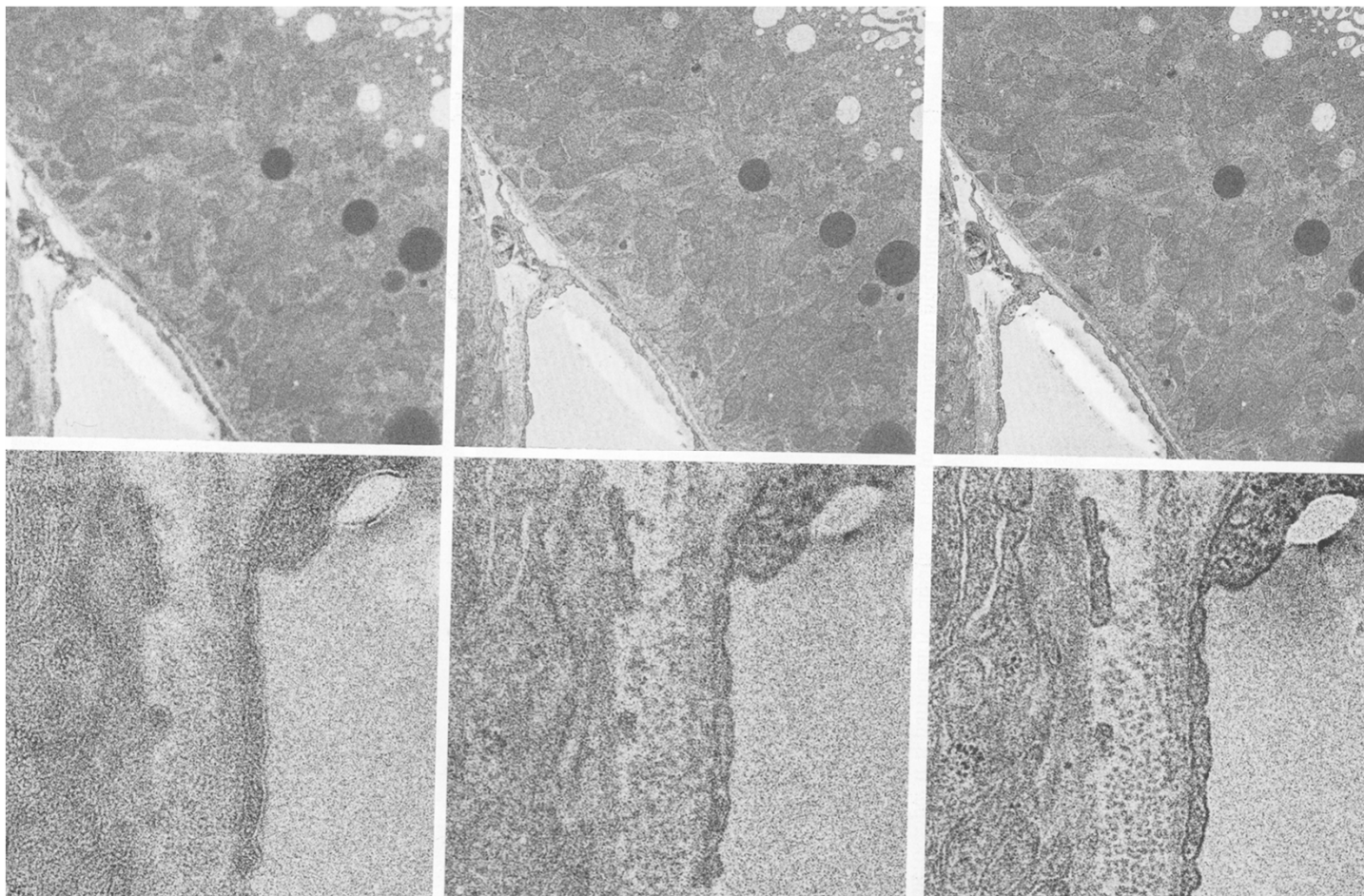
Ohybové jevy v TEM

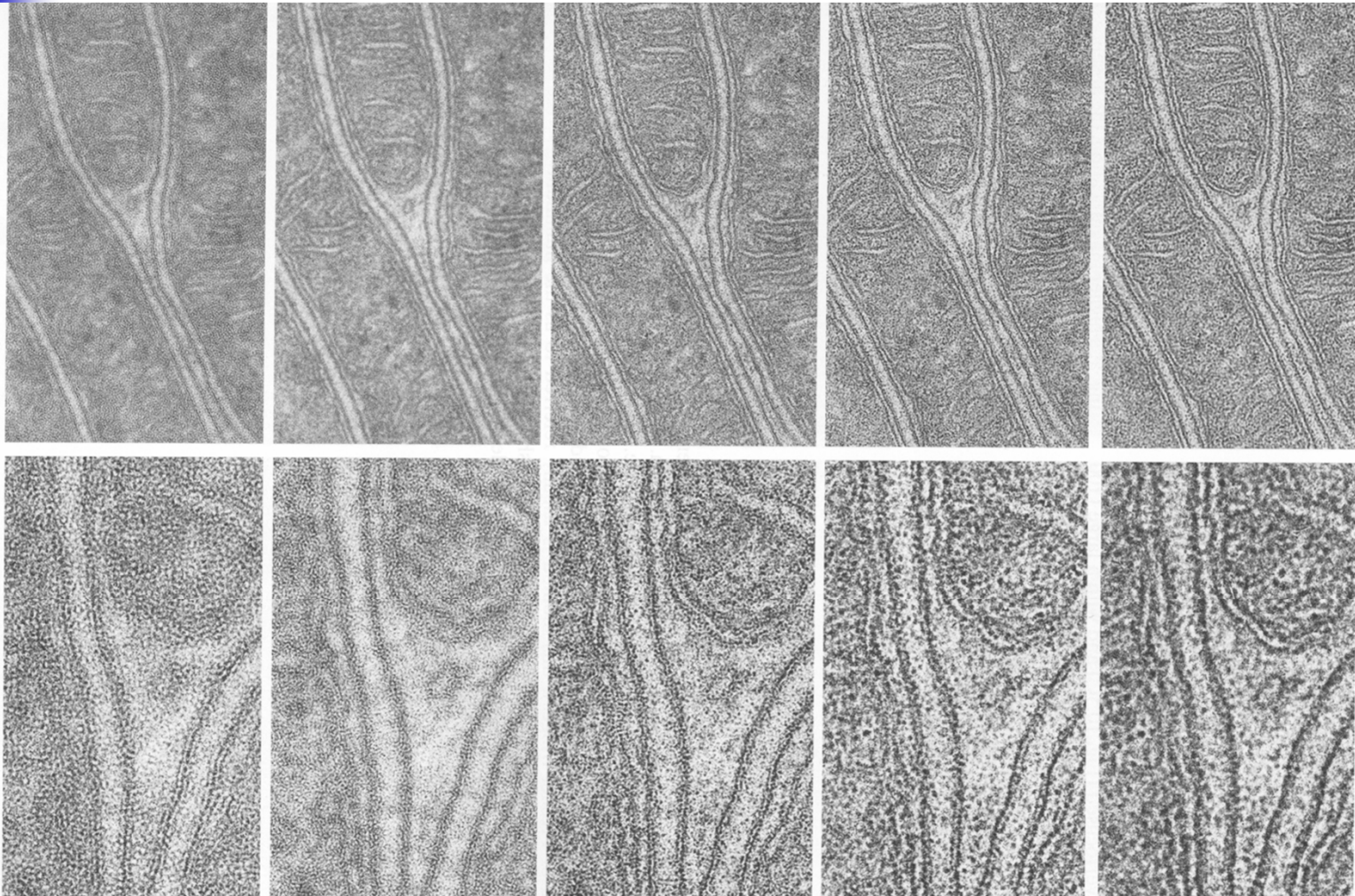
Fresnelův proužek

Kontrast a zaostření

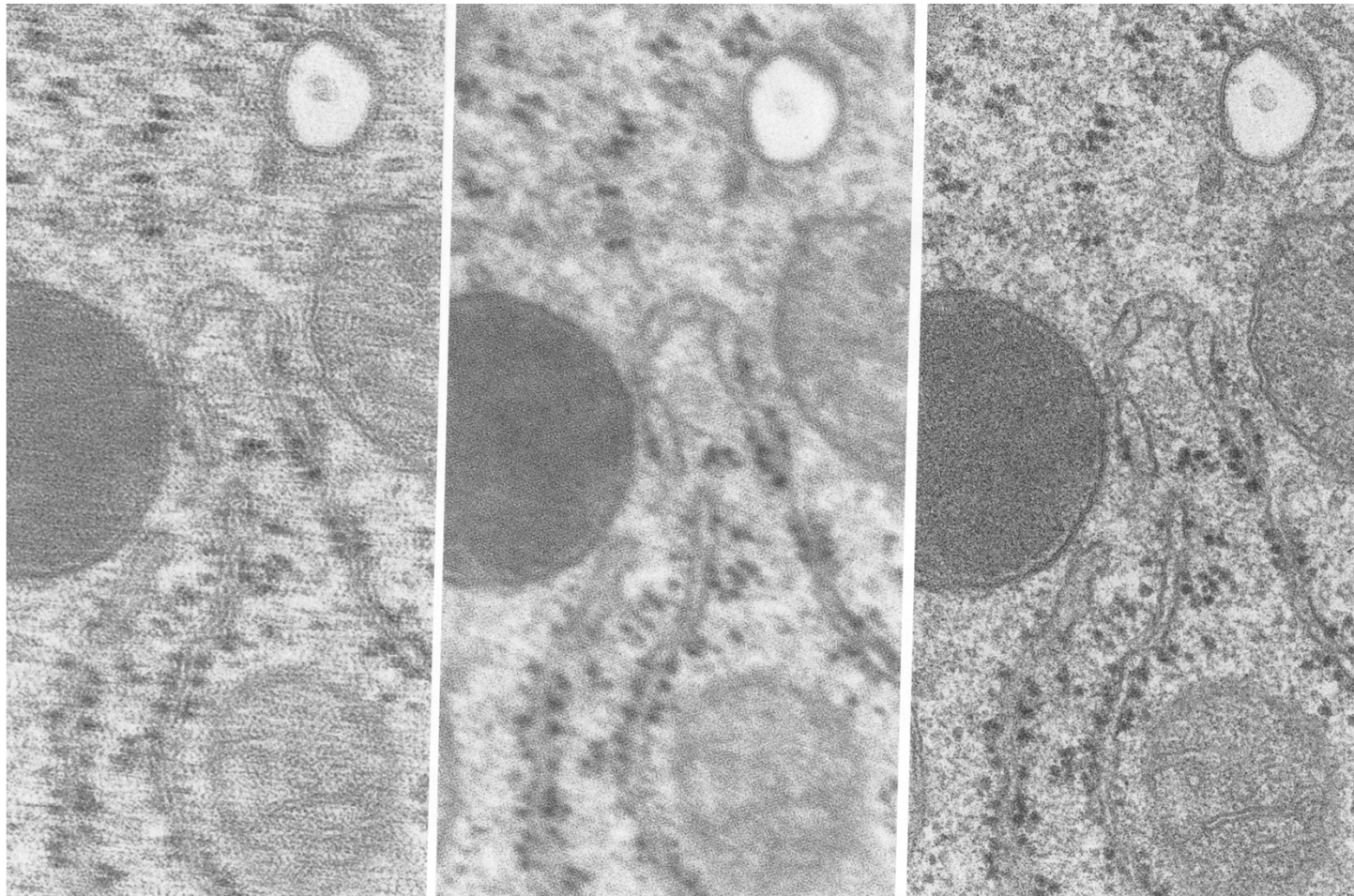

Through focus

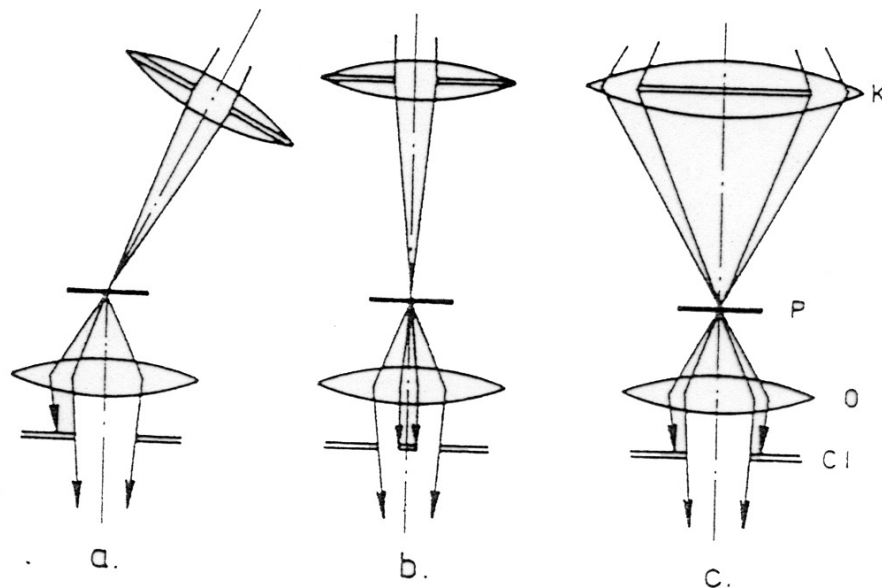
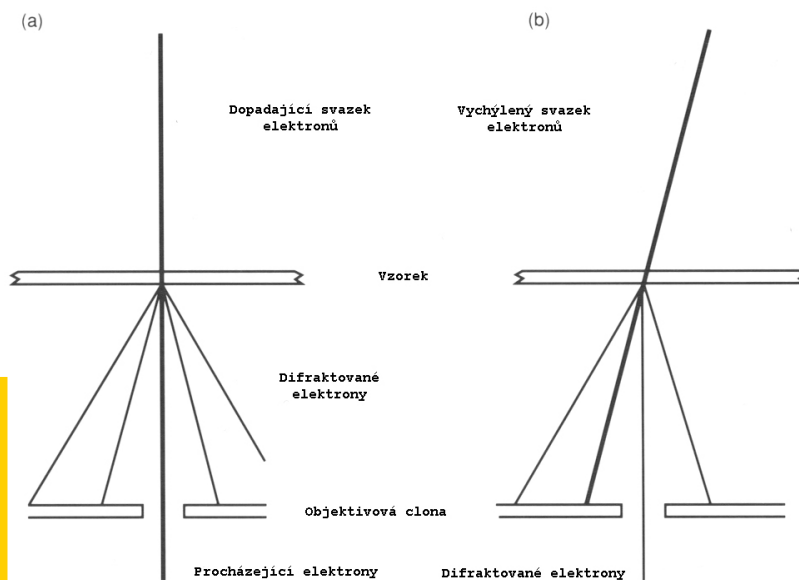

Wobbler

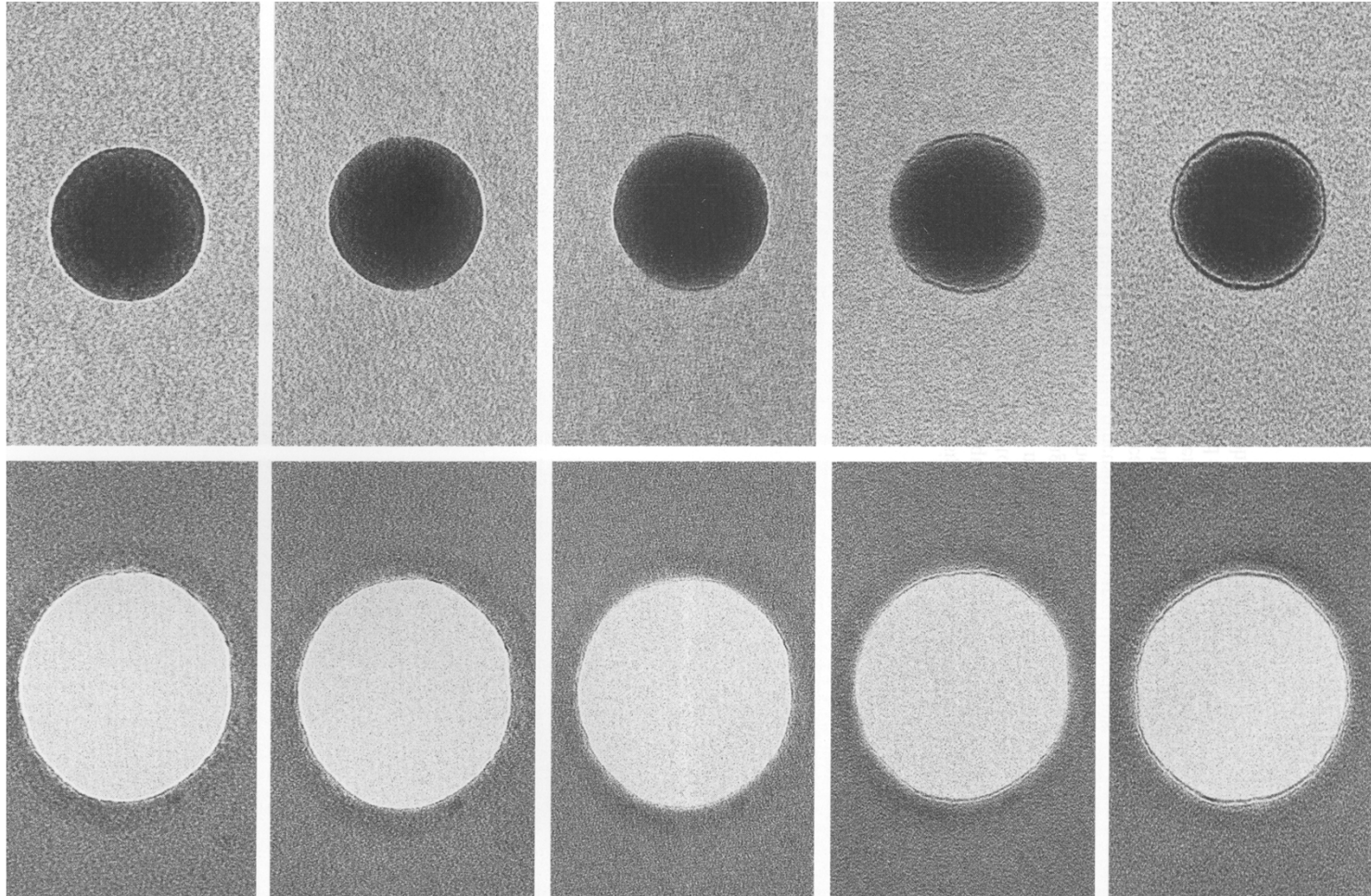
Zobrazení v temném poli

Pro preparáty s mizivým kontrastem
Využití elasticky rozptýlených elektronů
k tvorbě obrazu

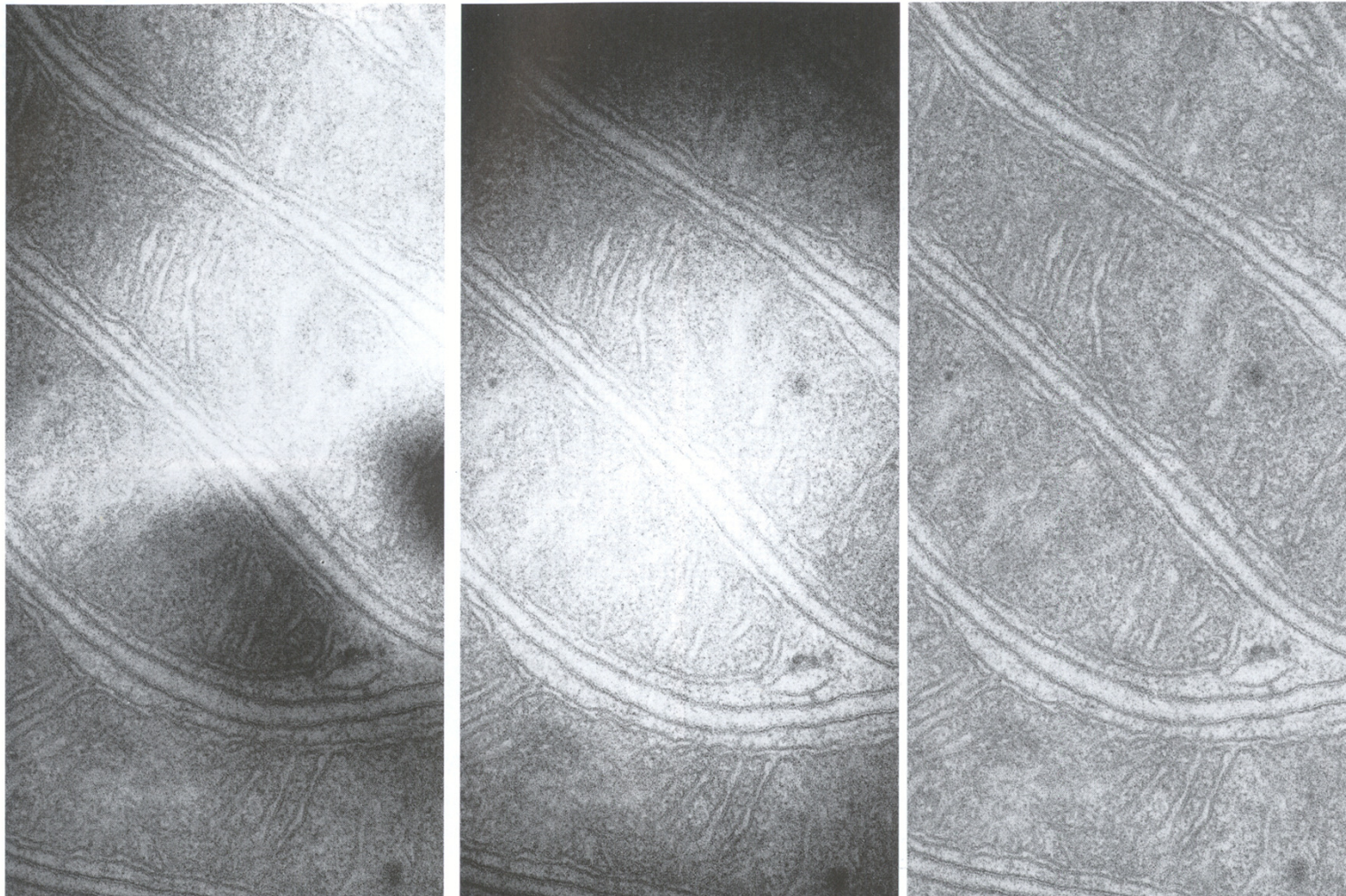

Astigmatismus

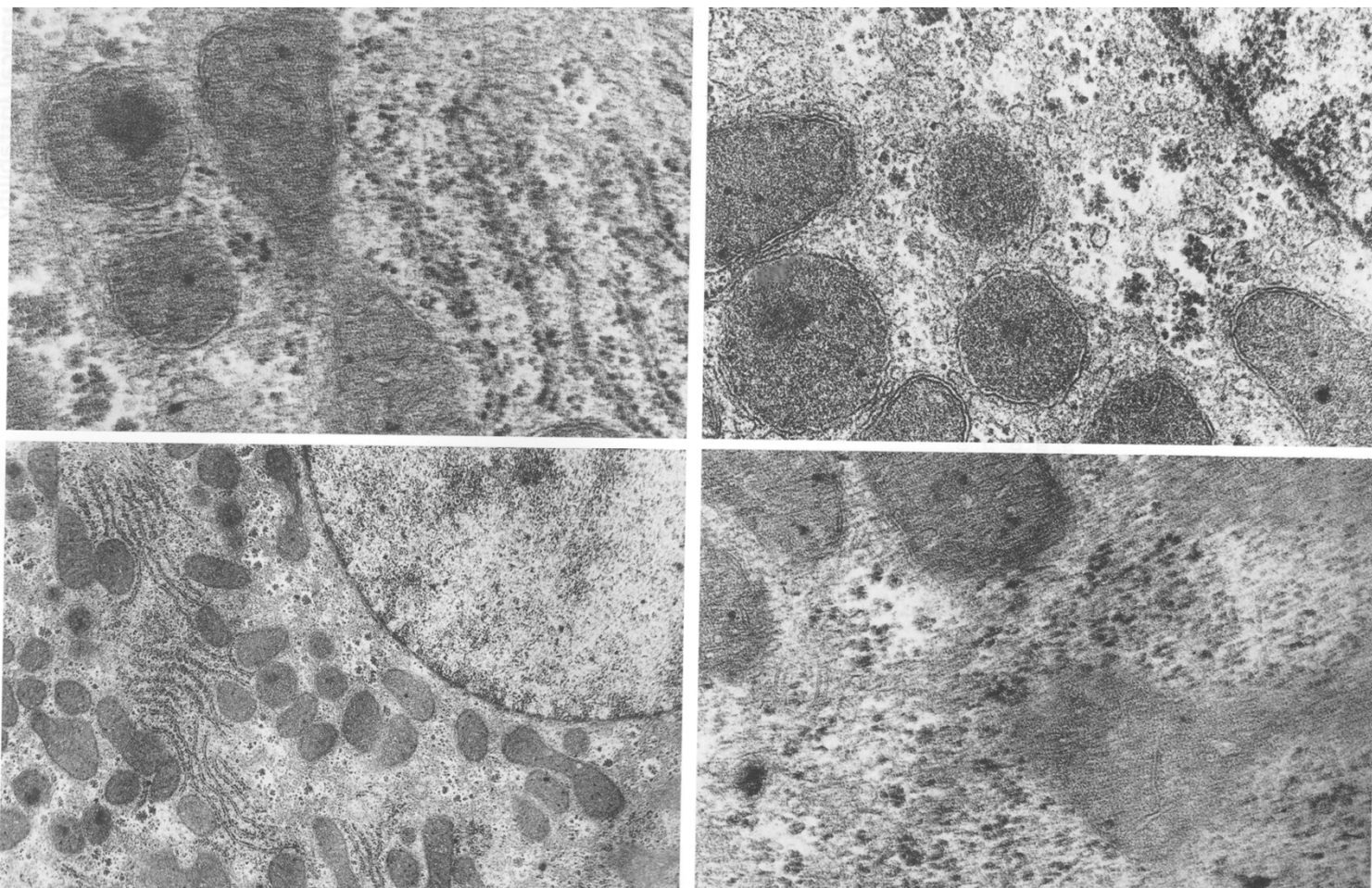

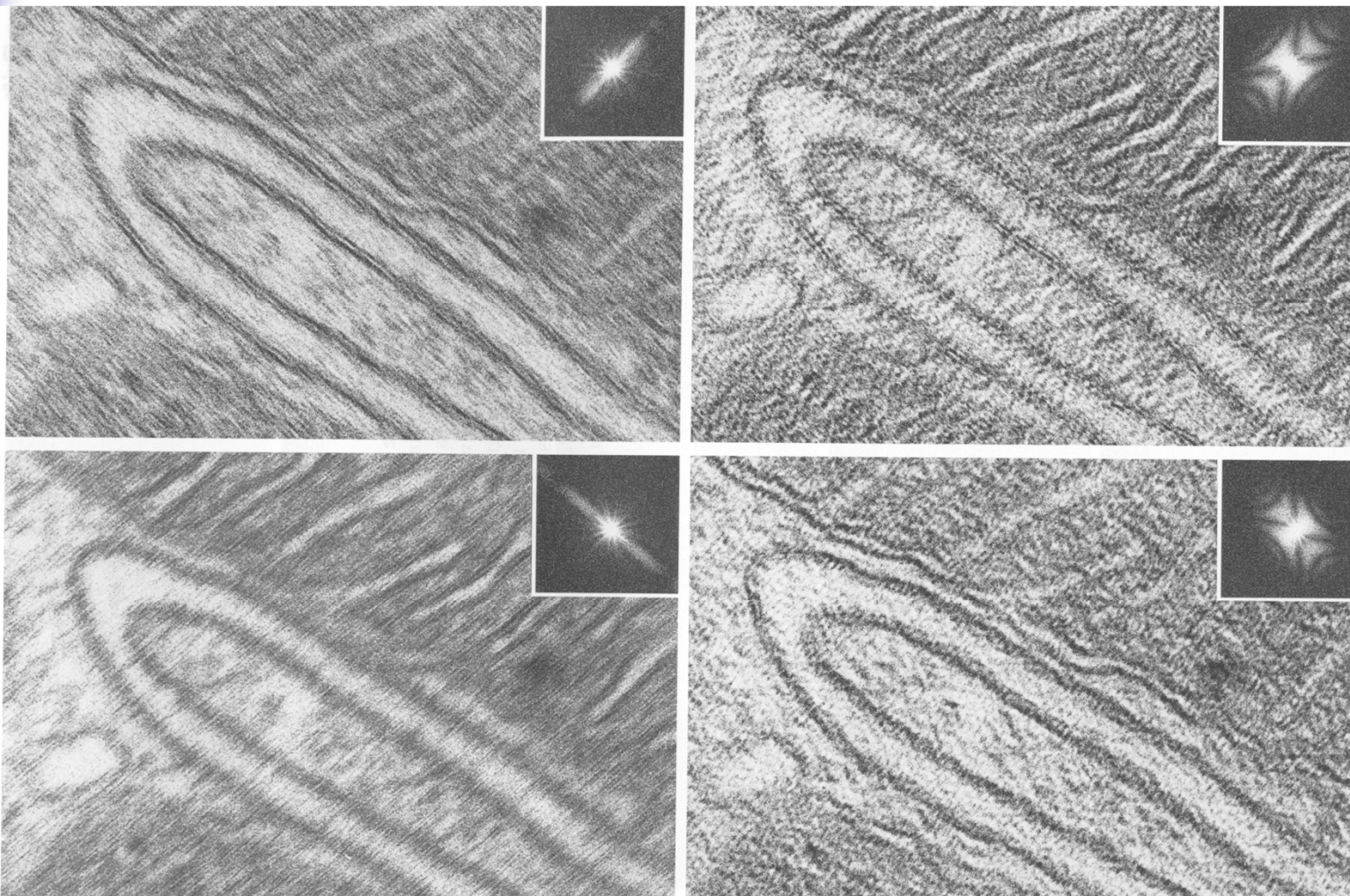
Nenasycený svazek

Chromatická vada

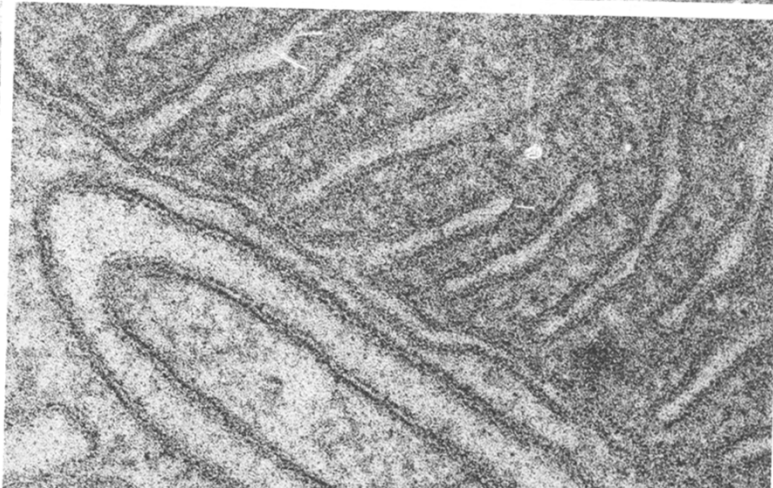
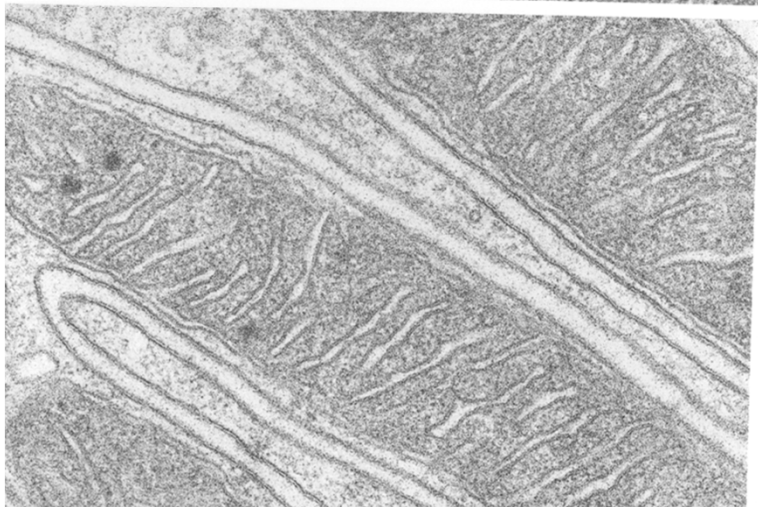
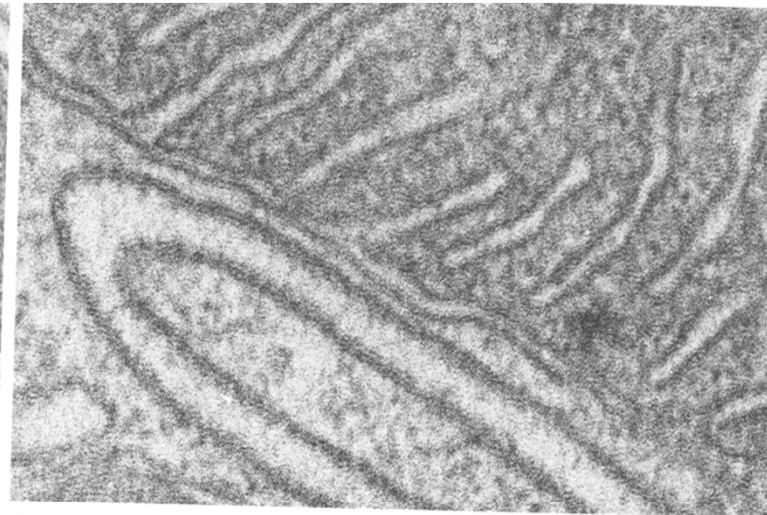
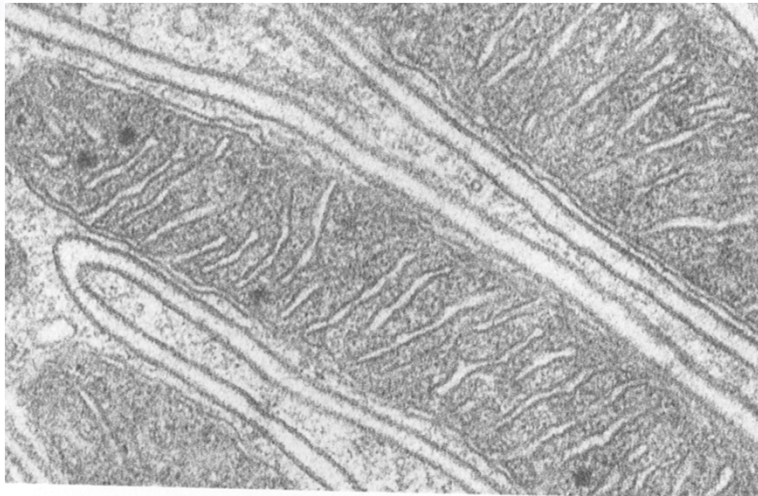

Drift obrazu

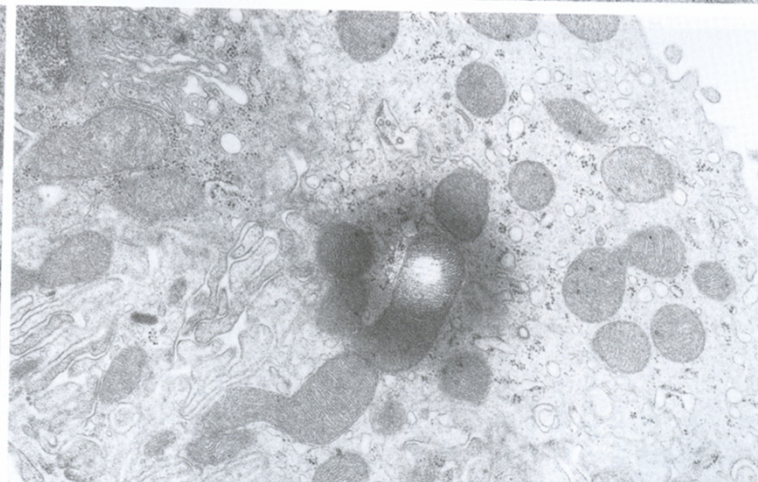
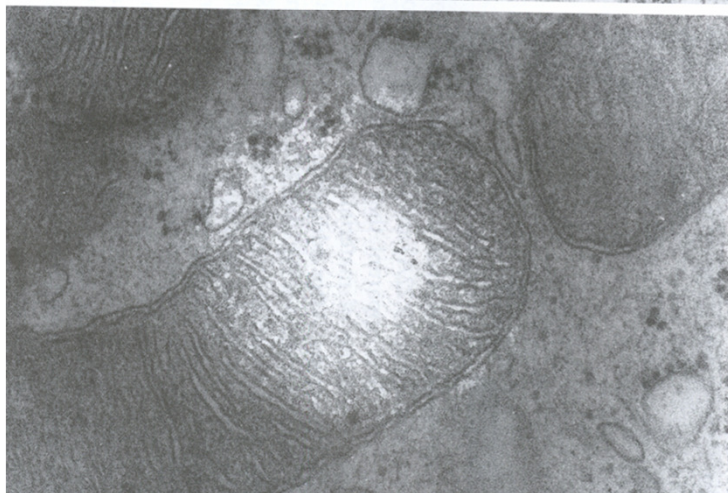
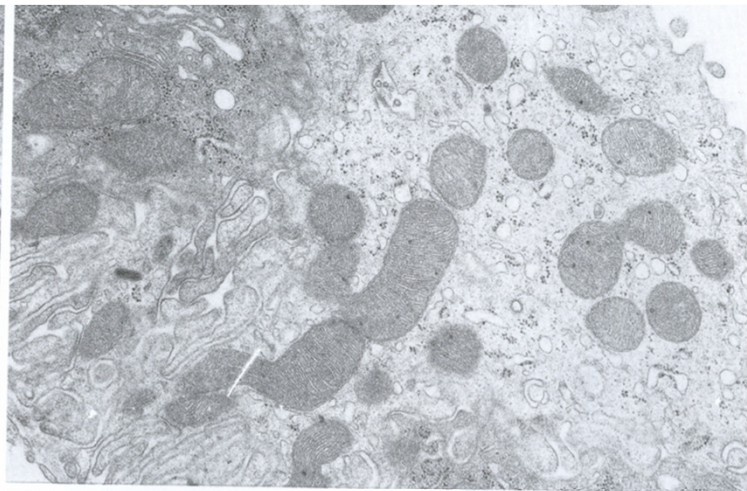
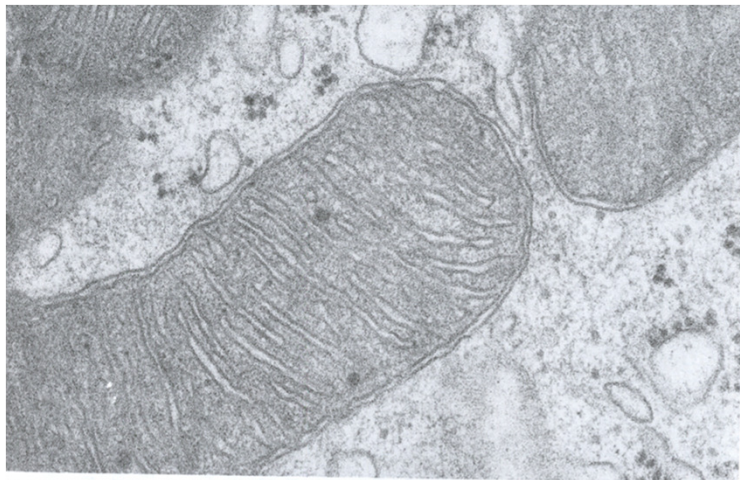

Nestabilita

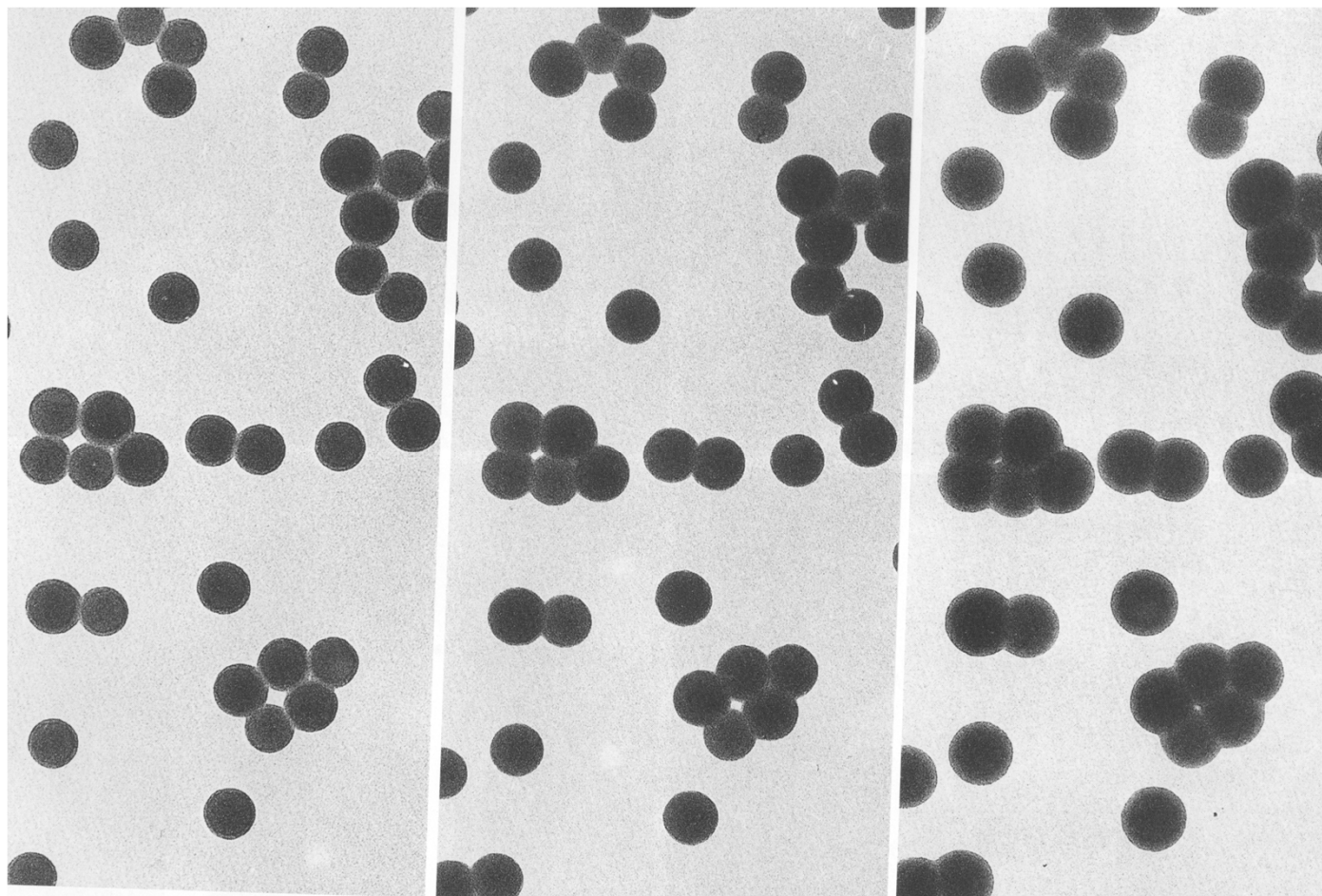

Radiační poškození

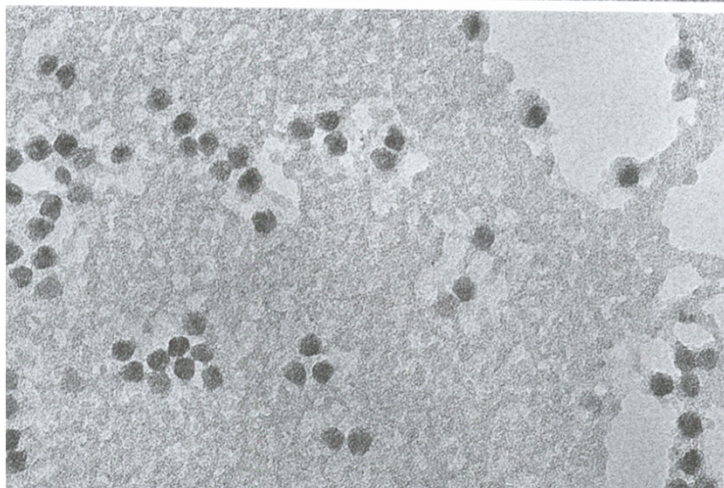
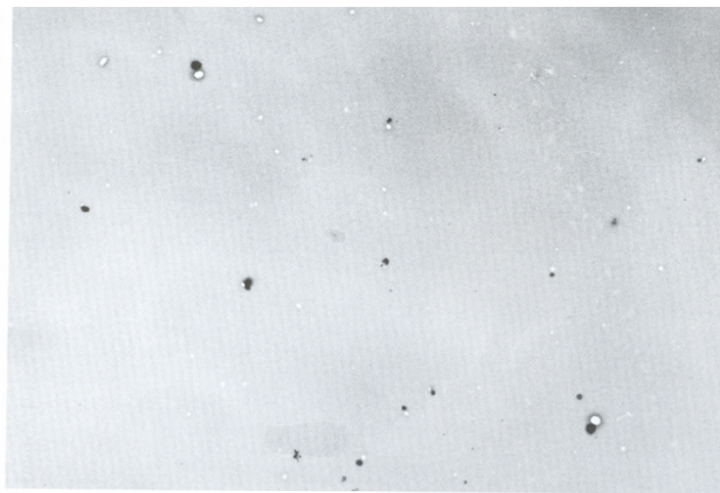
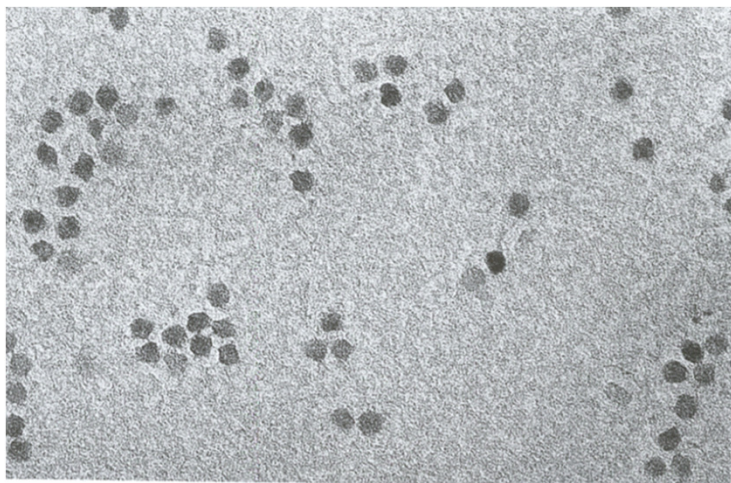

Radiační poškození

Radiační poškození

Vakuový systém

Elektrony jsou rozptylovány atomy plynů, proto musí být jejich pracovní prostor (vnitřek elektron-optické části TEM) vyčerpán

Atmosferický tlak : 105 Pa (750 Torr)

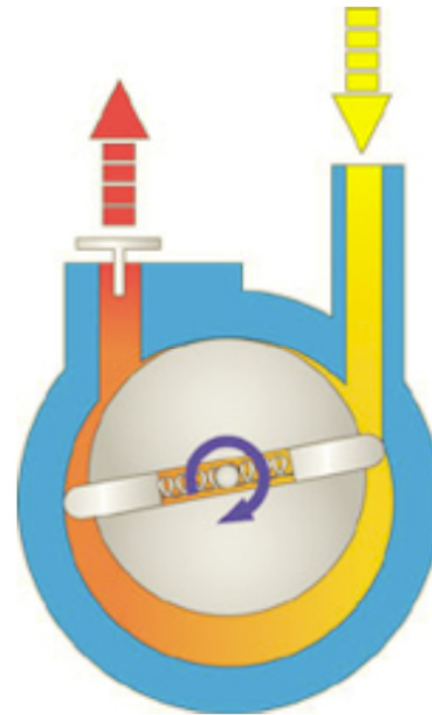
Vakuum:	hrubé	100-0.1 Pa ($1-10^{-3}$ Torr)
	nízké	$0.1-10^{-4}$ Pa ($10^{-3}-10^{-6}$ Torr)
	vysoké	$10^{-4}-10^{-7}$ Pa ($10^{-6}-10^{-9}$ Torr)
	ultravysoké	$<10^{-7}$ (10^{-9} Torr)

Vacuum in TEM: 10^{-7} Pa

FEG: 10^{-9} Pa

Vakuové pumpy

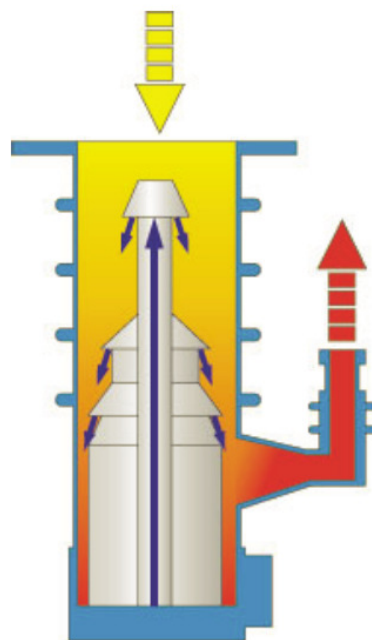
- Roughing pump- rotary pump

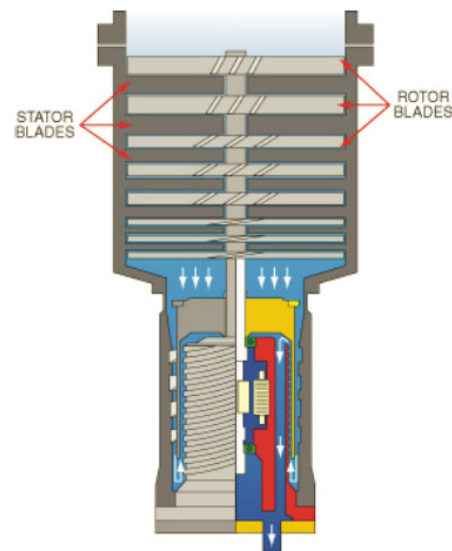
10^{-1} Pa

Vakuové pumpy

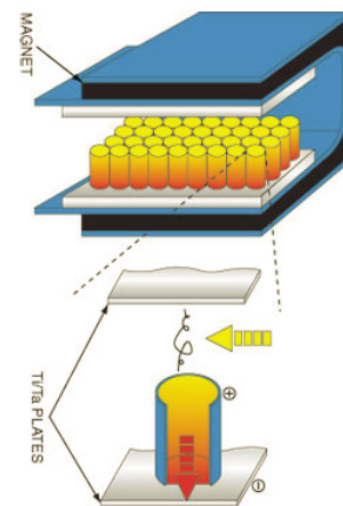
High/ Ultrahigh vacuum pumps

Oil-diffusion pump

Turbo pump

Ion gather pump
(IGP)

Záznam obrazu

Cameras/Films

- CCD chips (1k x 1k – 8k x 8k)
- Films – convenient for high resolution EM
 - time-consuming

